

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

**TEMELJI DOMINACIJE AMERIŠKEGA
GOSPODARSTVA V SVETOVNI EKONOMIJI**

Ljubljana, september 2005

DARIO JURIČ

IZJAVA

Študent_____ izjavljam, da sem avtor tega diplomskega dela, ki sem ga napisal pod mentorstvom_____ in dovolim objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne _____

Podpis: _____

KAZALO

1. UVOD.....	1
2. ZNAČILNOSTI EKONOMSKEGA SISTEMA V ZDA.....	2
2.1. Institucionalna analiza ekonomskih sistemov.....	2
2.2. Institucionalna struktura ameriškega ekonomskega sistema.....	4
2.3. Zgodovinski razvoj ameriškega gospodarstva.....	5
3. TEMELJI DOMINACIJE ZDA V SVETU.....	7
3.1. Tehnologija.....	7
3.2. Bančništvo.....	9
3.3. Multinacionalke.....	11
3.4. Dominacija ameriškega dolarja.....	14
3.5. Globalna konkurenčnost.....	17
3.6. Dominacija ZDA skozi mednarodne institucije.....	19
3.7. Dominacija ameriškega gospodarstva v svetu.....	20
3.8. ZDA kot vojaška velesila.....	22
3.9. ZDA kot kulturno-družbeni hegemon.....	22
4. SODELOVANJE IN KONKURENCA MED ZDA IN EU.....	24
4.1. Sodelovanje med ZDA in EU.....	24
4.1.1. Mednarodna trgovina	24
4.1.2. Neposredne tuje investicije.....	26
4.1.3. Sporazumi o sodelovanju.....	27
4.1.4. Sodelovanje na področju vojaške industrije.....	28
4.2. Konkurenca med ZDA in EU.....	29
4.2.1. Trgovinske vojne.....	29
4.2.2. Triadizacija mednarodne trgovine.....	31
4.3. Sodelovanje in/ali konkurenca med ZDA in EU.....	32
5. SKLEP.....	33
LITERATURA.....	34
VIRI.....	37

1. UVOD

Ameriško gospodarstvo, ki je predmet tega diplomskega dela, je bilo izbrano zaradi velikega vpliva ZDA na svetovno gospodarstvo. ZDA v svetovnem gospodarstvu predstavljajo vodilno ekonomsko silo in so vzor številnim državam v razvoju. Poleg ekonomske dominacije se dominacija ZDA kaže tudi na političnem, vojaškem in kulturnem področju. V ZDA se oblikujejo standardi na skoraj vseh področjih življenja. Ameriški kapital, tehnologija, kulturni in vrednostni sistem prodirajo do najmanj razvitih držav sveta, zaradi vsega tega lahko govorimo o dominaciji ZDA v svetu.

Diplomsko delo sestavlja 6 poglavij, pri čemer predstavlja prvo poglavje uvodni del. V drugem poglavju bom obravnaval značilnosti ameriškega ekonomskega sistema. Najprej bom predstavil različne ekonomske sisteme, nato pa se bom osredotočil na institucionalne značilnosti ameriškega ekonomskega sistema. V nadaljevanju sledi kronološki pregled razvoja ameriškega gospodarstva.

Tretje poglavje je razdeljeno na devet sklopov in nosi naslov temelji dominacije ZDA v svetu. Tu so prikazana najpomembnejša področja dominacije ZDA v svetovni ekonomiji: tehnologija, bančni sektor, multinacionalna podjetja, dolar kot vodilna svetovna valuta, globalna konkurenčnost, dominacija skozi mednarodne institucije. V diplomski nalogi bom torej poskušal pokazati, kateri so tisti glavni dejavniki, ki omogočajo ZDA dominacijo na globalni ravni. Zadnja dva sklopa obravnavata dominacijo ZDA na vojaškem in kulturno-družbenem področju.

Četrty del je posvečen analizi sodelovanja in konkurence med ZDA in EU. Ta del je še posebej zanimiv, saj obravnava področja sodelovanja in konkurence med dvema gospodarskima subjektoma. Področja transatlantskega sodelovanja so mednarodna trgovina, obseg neposrednih tujih investicij med ekonomijama, sporazumi o sodelovanju in še posebej sodelovanje na področju vojaške industrije. V okviru konkurence proučujem trgovinske vojne in konkurenco z vidika mednarodne trgovine (triadizacija).

Sklep predstavlja sintezo temeljnih spoznanj, do katerih sem prišel v tem diplomskem delu. Sledi prikaz uporabljene literature in virov.

2. ZNAČILNOSTI EKONOMSKEGA SISTEMA V ZDA

2.1. Institucionalna analiza ekonomskih sistemov

Ekonomski sistem družbe je družbeni sistem na področju materialne dejavnosti družbe. Z analizo ekonomskega sistema spoznavamo, kako družba producira, razdeljuje, troši in alocira produkcijske faktorje ter po kakšnih načelih gospodarjenja rešuje temeljne ekonomske probleme (Fabjančič, 2000, str. 8). Amable (2004, str. 14) loči pet tipov kapitalističnih ekonomskih sistemov, in sicer anglosaksonski, skandinavski, kontinentalni, azijski in mediteranski kapitalistični sistem. Sistemi se ločijo glede na značilnosti trga blaga, trga delovne sile, finančnega sistema, sistema socialne varnosti in izobraževalnega sistema.

Anglosaksonski kapitalistični sistem (npr. ZDA, Velika Britanija) ima dereguliran in prostokonkurenčen trg blaga. Finančni sistem je tržno usmerjen z visoko razvitostjo institucionalnih investitorjev¹. Trg delovne sile je fleksibilen z visoko mobilno in konkurenčno delovno silo. Sistem socialne varnosti temelji na tržnih načelih, saj je trg dereguliran s strani države. Izobraževalni sistem je tržno usmerjen z zasebnim sektorjem kot glavnim investitorjem v izobraževanje.

Skandinavski model (npr. Švedska, Finska, Norveška) ima dereguliran trg blaga, saj je trg odprt za tujo konkurenco. Na trgu delovne sile je značilna visoka stopnja regulacije, država pa ima aktivno vlogo v politiki zaposlovanja. Znotraj finančnega sistema so institucionalni investitorji dobro zastopani, saj je kapital podjetij skoncentriran v manjšem številu večjih investitorjev. Za ta sistem je značilen visok obseg državnega intervencionizma na trgu socialne varnosti. Sistem izobraževanja je visokokakovosten z visokimi državnimi izdatki v šolstvu.

Trg blaga je znotraj kontinentalnega (npr. Nemčija, Avstrija) modela prostokonkurenčen. Na trgu delovne sile obstaja majhna fleksibilnost. Država pa nima razvite aktivne politike zaposlovanja. Finančni sistem je bančno usmerjen, saj imajo poslovne banke izredno pomembno vlogo. Na trgu socialne varnosti obstaja visoka stopnja socialne zaščite, saj ima država močno razvito regulatorno vlogo. Za ta sistem je značilen javni izobraževalni sistem z največjim deležem države v finančnih sredstvih namenjenih šolstvu.

Za azijski model (npr. Japonska, Singapur, Malezija) je značilno, da je trg blaga reguliran in zaščiten pred tujo konkurenco. Na trgu dela ni velike fleksibilnosti, zaposleni v večjih podjetjih pa so močno zaščiteni s strani delavskih združenj. Finančni sistem temelji na poslovnih bankah, ki so večinske lastnice večjih podjetij. Obseg socialne zaščite je nizek, saj država relativno malo prispeva za pravice iz socialnega varstva. Azijski model izobraževanja je privatno naravnano, pri čemer je velika pozornost usmerjena k tehnološkemu in znanstvenemu izobraževanju.

¹ Institucionalni investitorji so pokojninski skladi, zavarovalnice in investicijski skladi. Njihova skupna značilnost je usmerjenost v nakup dolgoročnih vrednostnih papirjev podjetij in države.

Za mediteranski sistem (npr. Italija, Španija) je značilno, da so trgi blaga regulirani, pogosto tudi zaprti pred tujo konkurenco. Na trgu dela ni velike fleksibilnosti. Obseg delavskih pravic je relativno visok v večjih podjetjih. Na finančnih trgih imajo glavno vlogo poslovne banke, saj so institucionalni investitorji slabo razviti. V sistemu socialne varnosti ima država regulatorno vlogo. Izobraževalni sistem je na višjih ravneh izobraževanja slabo razvit, saj je obseg državne porabe za visokošolstvo relativno nizek.

Tabela 1: Institucionalne značilnosti kapitalističnih sistemov

Institucionalno področje	Kapitalistični sistem				
	Anglosaksonski	Skandinavski	Kontinentalni	Azijski	Mediteranski
Trg blaga	Prosta konkurenca na trgu in visoka stopnja deregulacije	Visoka stopnja deregulacije, odprtost tuji konkurenci	Prosta konkurenca, določeni trgi so regulirani	Reguliran in zaščiten pred tujo konkurenco	Reguliran trg in zaščiten pred tujo konkurenco
Trg delovne sile	Visoka mobilnost in fleksibilnost	Aktivna vloga države v politiki zaposlovanja, visoka stopnja regulacije trga	Majhna fleksibilnost na trgu, država nima razvite aktivne politike zaposlovanja	Majhna fleksibilnost na trgu, visoka zaščita pravic zaposlenih v večjih podjetjih	Majhna fleksibilnost, delavske pravice so visoke v večjih podjetjih
Finančni sistem	Tržna usmerjenost z razvitimi institucionalnimi investitorji	Razviti finančni investitorji, koncentracija kapitala v manjšem številu večjih investitorjev	Bančno usmerjen finančni sistem	Temelji na poslovnih bankah, ki so lastnice večjih podjetij	Na finančnih trgih imajo glavno vlogo poslovne banke, saj so institucionalni investitorji slabo razviti
Sistem socialne varnosti	Dereguliran sistem, ki temelji na tržnih načelih	Poseganje države na trg, visok obseg socialne varnosti	Visoka stopnja socialne zaščite, močna regulatorna vloga države	Nizka socialna zaščita, malo državnih prispevkov za socialno varstvo	Država ima regulatorno vlogo
Izobraževalni sistem	Zasebni sektor je največji investitor v izobraževanje, sistem je tržno usmerjen	Javni izobraževalni sistem, visoki državni izdatki v šolstvu	Javni izobraževalni sistem, šolstvo financirano s strani države	Privatni sistem, razvito tehnološko in znanstveno izobraževanje	Slabo razvita visokošolska izobrazba, nizka državna poraba za visokošolstvo

Vir: Amable, 2004, str. 105.

2.2. Institucionalna struktura ameriškega ekonomskega sistema

Ameriški ekonomski sistem spada med anglosaksonske kapitalistične sisteme. Trg dela, trg blaga, sistem socialne varnosti, finančni sistem in izobraževalni sistem so privatno in tržno naravnani. Na vseh trgih je prisotna močna konkurenca, ki ustvarja prostor za najbolj konkurenčne in najbolj prodorne ekonomske subjekte.

Na trgu blaga obstaja visoka stopnja konkurence. Visoka konkurenčnost in deregulacija trga v primerjavi z ostalimi tržnimi gospodarstvi, kjer je trg blaga reguliran s strani države, omogoča visoko prilagodljivost podjetij na spremembe v ponudbi in povpraševanju, kar vodi k večji mobilnosti delovne sile. Dereguliran trg omogoča hiter in prost vstop in izstop podjetij na trg, kar vpliva na hiter in kakovosten razvoj podjetništva. Trg je odprt za konkurenco iz tujine, obseg domačih in tujih investicij je na takšnem trgu relativno visok. Cene se zaradi intenzivne in močne konkurence oblikujejo tržno.

Za tržno usmerjene finančne sisteme je značilna visoka razvitost finančnih trgov. Med finančnimi institucijami imajo osrednjo vlogo poleg poslovnih bank tudi institucionalni investitorji (Prohaska, 1998, str. 9). V primerjavi z bančno usmerjenimi finančnimi sistemi, kjer imajo glavno vlogo poslovne banke, omogoča tržno usmerjen finančni sistem visoko zaščito pravic manjših delničarjev, zato je tudi kapital podjetij močno razpršen. Institucionalni investitorji so močno razviti, pri čemer te institucije vedno bolj diverzificirajo svoje poslovanje in ponujajo vedno več različnih vrst storitev. Posledica je, da se njihove storitve vse bolj prekrivajo in ustvarjajo večjo konkurenco ter bolj razvit finančni trg, ki je učinkovit v alokaciji finančnih sredstev.

Na trgu delovne sile obstaja nizka stopnja regulacije in visoka fleksibilnost, saj so mehanizmi določanja plač in kolektivni pogajalski sporazumi decentralizirani. Mezda, ki predstavlja ceno na trgu dela, se določa na podlagi ponudbe in povpraševanja. Na trgu dela prevladuje visoka stopnja konkurence in visoka mobilnost delovne sile. Država nima regulatorne vloge na tem trgu, zato tudi nima razvite aktivne politike zaposlovanja, saj obseg zaposlenosti prepušča tržnim mehanizmom.

Sistem socialne varnosti temelji na načelih ponudbe in povpraševanja po socialnih in zdravstvenih storitvah. Država ima na tem trgu minimalno vlogo, saj za socialno varnost skrbijo zasebne zdravstvene in socialne institucije², opravljanje dejavnosti pa predstavlja profitno dejavnost. Takšen sistem omogoča nizke državne izdatke in razbremenjuje državni proračun. V ZDA se je uveljavil model t.i. rezidualne socialne države, ki v povezavi s fleksibilnim trgom dela, decentraliziranim sistemom pogajanj in nizkimi stopnjami obdavčitve spodbuja posameznike, da z iskanjem zaposlitve sami poskrbijo za svojo socialno varnost. Na tržnih načelih temelječe zdravstveno in socialno zavarovanje omogoča, da zasebne institucije, kot so pokojninski skladi in zavarovalnice, poslujejo v

² Institucionalna nagnjenost k zasebnim pokojninskim skladom in zavarovalnicam je trend, ki mu sledijo tudi razvite socialne države.

prostokonkurenčnih pogojih, kar dviguje kakovost zdravstvene in socialne oskrbe. Revnejšemu sloju prebivalstva nudi socialno varnost z vpeljanimi javnimi programi³.

Izobraževalni sistem je privatno naravnano z zasebnim sektorjem kot glavnim investitorjem v izobraževanje⁴. Zasebna naravnano izobraževalnega sistema omogoča konkurenčnost univerz in visokih šol, kar dviguje kakovost izobraževanja⁵. Izobraževanje je tržno usmerjeno in tesno povezano z gospodarskim sektorjem, saj se skozi sodelovanje teh dveh sektorjev ustvarjajo kakovostna delovna sila in izboljšuje načrtovanje povpraševanja in ponudbe po specifičnih kadrih v prihodnosti⁶. Zaradi velike mobilnosti delovne sile in kratkotrajnih pogodbenih odnosov je za izobraževalni sistem značilno, da izobraževanju na delovnem mestu v ZDA ne posvečajo veliko pozornosti. Model temelji na visoki stopnji formalizacije znanja in na zunanjem trgu delovne sile, zato obstaja močna stopnja korelacije med položajem zaposlenega v podjetju in pridobljenim teoretičnim znanjem.

2.3. Zgodovinski razvoj ameriškega gospodarstva

Razvoj ameriškega gospodarstva ima korenine v iskanju evropskih priseljencev v 16., 17. in 18. stoletju, saj so bili glavni prebivalci Severne Amerike ameriški Indijanci, ki so živeli tam že pred 20000 leti. Leta 1492 je Kristoph Kolumb z namenom, da odkrije zahodni prehod do Azije, odkril "novi svet". Najzgodnejši poskusi kolonizacije v obdobju od leta 1600 do 1650 so bili neuspešni, saj so se prvi kolonialisti iz Velike Britanije soočili z boleznimi, lakoto ter neustreznimi zalogami, potrebnimi za obstoj, ki so bile posledica neizkušenj s kolonizacijo. Šele z možnostjo proizvodnje riža, bombaža in tobaka so se pokazali pogoji za dolgoročni obstoj (Walton, Rochoff, 1990, str. 27).

V začetku 18. stoletja so se pojavili prvi znaki krize odnosov med Veliko Britanijo in njenimi kolonijami v Severni Ameriki. Velika Britanija je imela zelo visoke davke in visok vojaški dolg. Da bi se ti stroški zmanjšali je Velika Britanija uvedla določene zakone, kot je na primer zakon o trgovanju s sladkorjem, ki je omogočil kupcem iz Velike Britanije, da plačajo nižje davke na uvožen sladkor iz kolonij. Vrhunec krize je bila uvedba zakona o trgovanju s čajem, sprejet leta 1773, ki je ukinila pravico do prejetja marže trgovcem iz kolonij pri trgovini s čajem (Walton, Rochoff, 1990, str. 113). Sledila je ameriška revolucija, vojna za odcepitev kolonij pa je trajala 6 let. Leta 1776 je bila podpisana deklaracija o neodvisnosti, leta 1778 pa je bila sprejeta ustava ZDA, ki velja še danes.

³ Takšen program je Medicaid, ki pokriva stroške zdravstvenih storitev starim, slepim, invalidnim osebam in osebam deležnim socialne pomoči (Priman, 1995, str. 11).

⁴ Zasebni sektor ZDA je v letu 2003 namenil 2,2 % BDP za izobraževanje, v Nemčiji pa je naprimer v istem letu ta delež znašal 0,8 % in na Japonskem 1,2 % BDP.

⁵ Največ Nobelovih nagajencev je študiralo na univerzah v ZDA.

⁶ Ameriški koncern General Electric že od nekdaj tesno povezuje poslovno strategijo z izobraževanjem in predlaga šolstvu politiko vzgoje in izobraževanja kadrov, ki jih potrebuje oziroma jih bo potrebovalo ameriško elektrogospodarstvo. V avtomobilski industriji ZDA pa je najbolj prodoren in dejaven multinacionalni koncern Ford-GeneralMotors, ki je kot vodilno podjetje tudi generator in kazalec potreb po kadrih na področju vozil in opreme za kopenski promet.

Industrijska revolucija, ki se je v Evropi odvijala v 18. in 19. stoletju je v veliki meri vplivala tudi na ZDA. Novi izumi so vodili k nastajanju novih industrij in višji gospodarski rasti. Sredstva so se vlagala v razvoj industrije in železnice. Jug je ostajal ruralno področje v primerjavi s kapitalističnim in industrializiranim severom. Leta 1787 je kongres ukinil sužnjelastništvo severnih držav, leta 1807 pa sprejel zakon, ki je prepovedoval uvoz sužnjev, kar je bil nadaljnji korak k ukinitvi sužnjelastništva. V južnih kolonijah so bile plantaže z bombažem vodilna gospodarska dejavnost, bombaž pa glavni izvozni izdelek. Leta 1861 so se južne države odločile odcepiti od severnih, sledila pa je državljanska vojna. Skozi zmago severnih držav so ZDA postale enotna država, suženjstvo pa je bilo ukinjeno (Walton, Rochoff, 1990, str. 258).

Pred izbruhom 1. svetovne vojne je ameriško gospodarstvo predstavljalo približno 33 % svetovnega BDP-ja, Velika Britanija pa je tako dokončno izgubila vodilno pozicijo kot industrijska sila (Brzezinski, 1995, str. 1). Borza je začasno prenehala poslovati z vrednostnimi papirji, sledil je velik naval komitentov na banke z namenom, da dvignejo depozite in jih zamenjajo v zlato. Sčasoma so ZDA začele zalagati evropske zaveznike z orožjem in hrano, zato so ob koncu vojne postale glavni svetovni posojilodajalec in država z največjimi zalogami zlata (Walton, Rochoff, 1990, str. 441). Obseg vladnega angažiranja v gospodarstvu je postal največji in najpomembnejši v tridesetih letih dvajsetega stoletja, kot posledica "New Deal"⁷. V obdobju pred izbruhom 2. svetovne vojne so ZDA postale vodilna sila tudi na tehnološkem področju.

V obdobju 2. svetovne vojne je v ZDA prišlo do splošne ekonomske mobilizacije, najbolj pa se je začela razvijati vojaška industrija. Tako so ZDA na začetku vojne zaostajale v proizvodnji orožja, toda ob koncu vojne so lahko proizvedle že več orožja kot sile osi (Nemčija, Japonska, Italija) skupaj. ZDA so financirale vojno iz davka na dohodek skozi prodajo državnih obveznic in ustvarjanjem novega stoga denarja. Leto 1945 je pomenilo začetek "ameriškega stoletja", ki je bilo v veliki meri podobno britanski dominaciji v 19. stoletju (Bowles, 1991, str. 309). ZDA niso bile direktno prizadete v 2. svetovni vojni, zato so postale edine, kjer se je lahko kupovala oprema za obnovo držav, ki so bile neposredno prizadete v vojni (Thurrow, 1997, str. 139). ZDA so po vojni pomagale gospodarsko obnoviti razrušeno Evropo, saj je ameriški zunanji minister Marshall leta 1947 predlagal obnovitveni program za Evropo, ki ga poznamo tudi pod imenom Marshallov plan. ZDA so ponudile vsem evropskim državam pomoč, deloma v denarju, deloma v hrani, strojih in drugih dobrinah, v skupnem znesku preko 13,5 milijarde dolarjev (Fabjančič, 2000, str. 24). Po 2. svetovni vojni se je vojna industrija uspešno transformirala v avtomobilsko in letalsko industrijo.

Po letu 1990 se ameriška družba pogosto enači s pojmom informacijske družbe. Nastaja družba, ki ne temelji več na izkoriščanju naravnih bogastev in proizvodnji materialnih dobrin,

⁷ Program "New Deal" je temeljil na vedno večji intervenciji zvezne oblasti na vseh področjih, posebno pa v bančništvu, kmetijstvu, socialnem zavarovanju in javni oskrbi z namenom zmanjšanja visoke stopnje brezposelnosti.

temveč na razvoju in uporabi novih znanj, informacij in informacijskih storitev. Mrkaić (2000, str. 601) piše, da ima z vstopom v 20. stoletje pri strategiji razvoja gospodarstva posameznih držav pomembno vlogo uvajanje informacijske tehnologije v vse sfere življenja. Gospodarstvo, ki temelji in gradi na novih informacijskih tehnologijah, pa lahko imenujemo tudi "nova ekonomija". V zadnjem desetletju 20. stoletja sta ameriško ekonomijo zaznamovali investicijski bum in pospešena rast produktivnosti. V ozadju je informacijska tehnologija, saj so ZDA prve in v največjem obsegu investirale v informacijske tehnologije in kot take veljajo za svetovni "benchmark"⁸. Poleg informacijske tehnologije so k hitrejšem razvoju pripomogli tudi mikroekonomska deregulacija, ki je odstranila monopole na področjih telekomunikacij, energetike, finančnih storitev in transporta ter zmanjšanje trgovinskih ovir. Tretji dejavnik je bila nadaljnja deregulacija na trgu dela (Škerlavaj, 2001, str. 12).

Ključni dejavniki uspešnega razcveta ameriškega gospodarstva so močan zasebni sektor, uspešna uvedba tehnologije v skoraj vse veje gospodarstva in ekonomski sistem, ki temelji na kombinaciji omejene socialne države, fleksibilnega trga dela, dereguliranega trga proizvodov, privatnega sistema izobraževanja in dobro razvitega finančnega trga. Takšno tržno gospodarstvo omogoča, ne samo razcvet ameriškega gospodarstva, ampak tudi dominacijo ZDA v svetu na več področjih, ki bodo bolj natančno opisana v naslednjem poglavju.

3. TEMELJI DOMINACIJE ZDA V SVETU

3.1. Tehnologija

ZDA so do 70 let 20. stoletja imele občutno prevlado na tehnološkem področju. Čeprav ZDA tudi danes prednjačijo v razvoju novih tehnologij, oziroma predstavljajo vodilno tehnološko silo, se pojavljajo tudi druge tehnološko napredne države, kot so Japonska in države Evropske unije. Prevlado ZDA na tehnološkem področju bom pokazal na primeru visoke tehnologije, informacijske tehnologije in nanotehnologije.

Po 2. svetovni vojni se je konkurenca med najrazvitejšimi državami sveta pri razvoju novih tehnologij in pri zunanjetrgovinski izmenjavi proizvodov visoke tehnologije povečala. V naslednji tabeli vidimo delež proizvodov visoke tehnologije v izvozu najrazvitejših držav sveta v letih 1970, 1993 in 2000. ZDA imajo največji delež visoko tehnoloških proizvodov v skupnem izvozu. Delež se je povečal iz 25,9 % v letu 1970 na 37,3 % v letu 1993, v letu 2000 pa je delež znašal že 43,4 %. Visoko rast deleža proizvodov visoke tehnologije v izvozu so zabeležile tudi Japonska in Velika Britanija.

⁸ Besedo "benchmark" nameroma puščam v angleščini, saj menim, da ni ustreznega slovenskega prevoda, ki bi odraža bistvo tega pojma tj. (v tem primeru) primerjava z najboljšimi na nekem področju.

Tabela 2: Delež proizvodov visoke tehnologije v izvozu 7 najrazvitejših držav sveta (v %)

Država	Leto 1970	Leto 1993	Leto 2000
ZDA	25,9	37,3	43,4
Japonska	20,2	36,7	39,1
Velika Britanija	17,1	32,6	35,2
Francija	14,0	24,2	26,8
Nemčija	15,8	21,4	25,5
Italija	12,7	15,3	18,3
Kanada	9,0	13,4	17,3

Vir: World Development Report, World Bank, 1998-2001, str. 35.

Eno od področij dominacije ZDA na tehnološkem področju je tudi področje informacijske tehnologije. Informacijska tehnologija je odigrala ključno vlogo pri uspehu ameriške ekonomije v devedesetih letih, saj je bil ravno tehnološki napredek v informacijski tehnologiji tisti dejavnik, ki je dal največji pospešek produktivnosti (Ericsson, 2000, str. 25). Uporaba informacijske tehnologije je znatno prispevala k dvigu učinkovitosti poslovnih procesov, produktivnosti ter rasti BDP-ja. Izredno veliko število sinergij je izšlo iz tehnoloških inovacij, kot so npr. mikroprocesor, laser, optična vlakna in satelitska tehnologija. V zadnji dekadi preteklega tisočletja je bila rast sektorja informacijskih tehnologij v ZDA impresivna. V zadnjih nekaj letih smo namreč pričeli naraščajoči informatizaciji, ki skozi elektronsko poslovanje ustvarja integriran sistem med podjetji, njihovimi strankami in dobavitelji.

Nanotehnologija⁹ velja za ključno tehnologijo 21. stoletja in ima ogromen potencial za rast. Ta veja tehnologije lahko v prihodnosti omogoči varnejšo, čistejšo in bolj konkurenčno proizvodnjo. Naslednja tabela kaže velikost prvih desetih podjetij na področju nanotehnologije v svetu glede na velikost dobičkov, namenjenim raziskavam in razvoju.

Tabela 3: Deset največjih nanotehnoloških podjetij na svetu glede na velikost dobičkov namenjenim raziskavam in razvoju v letu 2003

Podjetje	Država	Dobiček namenjen za R&D (v milijonih \$)	Opis podjetja
Immunicon	ZDA	86	Diagnostična skeniranja z uporabo nanopripomočkov
Quantum Dot	ZDA	44,5	Uporaba nanokristalov za biološke raziskave
Surface Logic	ZDA	38	Mikrobiološke analize za razvoj zdravil
Genicon Sciences	ZDA	34	Nano signali za diagnosticiranje
PicoLiter	ZDA	27	Proizvodnja nanopripomočkov
US Genomics	ZDA	27	Molekularna analiza za razvoj zdravil
Nanosphere	ZDA	23,5	Diagnosticiranje nanomaterialov
Advion Biosciences	ZDA	15	Bioanalize za razvoj zdravil
Ferx	ZDA	15	Razvoj zdravil z magnetno silo
Nanogram Devices	ZDA	9	Nanomateriali za biomedicinske aplikacije

Vir: National Nanotechnology Initiative, 2004.

Iz tabele je razvidno, da imajo ZDA absolutno prevlado na področju nanotehnologije. V letu 2003 je podjetje Immunicon namenilo 86 milijonov dolarjev za raziskave in razvoj. Sledi

⁹ Nanotehnologija je novejša veda, ki združuje biologijo, kemijo, fiziko ter matematiko, katere cilj je raziskati uporabnost atomov predvsem na področju medicine.

podjetje Quantum, ki je namenilo 44,5 milijonov dolarjev, Surface Logic z 38 milijoni dolarjev ter na desetem mestu podjetje Nanogram Devices z 9 milijoni dolarjev, namenjenim za raziskave in razvoj v letu 2003.

Tehnološka premoč ZDA danes ni vprašljiva, ZDA pa niso nikoli izgubile pozicijo, ki so jo pridobile na tehnološkem področju tik pred 2. svetovno vojno. Pokazali smo, kako močna je dominacija ZDA na področju razvoja novih tehnologij, na področju informacijske tehnologije ter na področju nanotehnologije. Vzrok leži v dejstvu, da ZDA vlagajo velika finančna sredstva v znanost in tehnologijo, saj to povečuje produktivnost in gospodarsko rast. Tako velika vlaganja v tehnološki napredek bodo omogočila ameriško dominacijo na področju tehnologije tudi v 21. stoletju.

3.2. Bančništvo

Z bančnim sistemom razumemo skupek vseh bančnih in drugih finančnih institucij in subjektov ter ekonomskih in pravnih zakonov ter tradicij, ki predstavljajo ogrodje, v katerem te institucije delujejo (Krhlikar, 2001, str. 1). Bančni sistem ZDA se močno razlikuje od ostalih sistemov po svetu, saj je v mnogih pogledih edinstven in zelo specifičen. Najpomembnejša značilnost je vsekakor velika specializiranost bančnih subjektov in s tem povezano veliko število le-teh. Velika specializiranost je posledica zakonske regulative, ki je po krizi leta 1929 zakonsko prepovedala opravljanje poslov investicijskega bančništva v komercialnih bankah. Precej edinstvena je tudi večnivojska kontrola in nadzor bančnih institucij, s čimer je zagotovljena popolna politična neodvisnost tega sektorja (Krhlikar, 2001, str. 28). Naslednja tabela prikazuje 10 največjih ameriških bank v letu 2003 glede na velikost kapitala.

Tabela 4: Deset največjih bank v ZDA glede na velikost kapitala v letu 2003

Rang	Ime banke	Sedež banke	Velikost kapitala (v mrd \$)
1.	Bank of America	Charlotte	740,695
2.	JP Morgan Chase	New York	661,772
3.	Citibank	New York	651,345
4.	Wachovia bank	Charlotte	380,236
5.	Wells Fargo bank	Sioux Falls	362,973
6.	Bank One	Chicago	259,527
7.	Fleet national bank	Providence	209,561
8.	U.S. Bank national association	Cincinnati	192,453
9.	Suntrust bank	Atlanta	126,288
10.	HSBC Bank USA	New Castle	118,454

Vir: American Banker Online, 2004.

Iz tabele je razvidno, da je prva banka glede na velikost kapitala v ZDA Bank of America z velikostjo kapitala od 740,695 milijard ameriških dolarjev, na 2. in 3. mestu pa sta newyorški banki J. P. Morgan Chase ter Citibank. Ameriško bančništvo je eden izmed najbolj dinamičnih sektorjev ameriškega gospodarstva. Obstaja več razlogov za povojno ekspanzijo

ameriških bank, saj je ta proces močno povezan s statusom dolarja, ki je postal glavna svetovna valuta z Bretonwoodskim sporazumom iz leta 1944. Z močnejšo vlogo ZDA v vedno bolj integriranem svetovnem gospodarstvu so ameriške banke širile svoja področja poslovanja od tradicionalne vloge kreditodajalca v domačih okvirih h kreditiranju na svetovni ravni. Močno povečanje neposrednih tujih investicij je potegnilo s seboj tudi internacionalizacijo ameriških bank, ki so financirale potrebe teh korporacij skozi različne bančne storitve (npr. financiranje uvoza in izvoza, sodelovanje pri financiranju projektov, svetovanje in posredovanje informacij).

Tabela 5: Deset največjih svetovnih bank glede na velikost lastniškega kapitala v letu 2003

Ime banke	Država	Rang 2002	Rang 2003
Citigroup	ZDA	1	1
Bank of America	ZDA	2	2
HSBC Holdings	VB	5	3
J.P. Morgan Chase	ZDA	4	4
Credit Agricole Group	Francija	7	5
Mizuho Financial Group	Japonska	3	6
Royal Bank of Scotland	VB	13	7
Sumitomo Mitsui	Japonska	6	8
BNP Paribas	Francija	15	9
Bank One Corp.	ZDA	14	10

Vir: The Banker, 2004.

Tabela kaže rangiranje svetovnih bank glede na velikost lastniškega kapitala. V letu 2002 kot tudi v letu 2003 sta na prvih dveh mestih ameriški banki Citigroup ter Bank of America. V obeh omenjenih obdobjih je na 4. mestu ostala tudi banka J. P. Morgan Chase. Na zadnjem mestu je med 10 bankami glede na velikost lastniškega kapitala v letu 2003 tudi ameriška banka Bank One Corporation, ki se je v letu 2002 nahajala na 14. mestu. Med 10 najuspešnejšimi bankami v letu 2003 se nahajajo kar 4 banke iz ZDA.

Tabela 6: Deset najuspešnejših bank v svetu glede na ustvarjen dobiček v letu 2003

Ime banke	Država	Dobiček (v mrd \$)
Citigroup	ZDA	17,9
Bank of America	ZDA	10,2
HSBC Holdings	Velika Britanija	8,8
J.P. Morgan Chase	ZDA	6,7
Royal bank of Scotland	Velika Britanija	6,6
Wells Fargo	ZDA	6,2
Loyds TSB Group	Velika Britanija	5,3
UBS	Švica	4,7
Barclays	Velika Britanija	4,5
Wachovia Corporation	ZDA	4,3

Vir: Revell, 2004, str. 16.

Bančništvo je v ZDA eno najrazvitejših področij, saj je bila povprečna donosnost kapitala v tem sektorju kar 20,14 % v letu 2003. Po raziskavah priznane ameriške revije The Banker sta v letu 2003 od vseh 210 bank iz ZDA le dve banki zabeležili izgubo, 179 pa je doseglo višji dobiček glede na predhodno leto. Zanimiv je tudi podatek, da vseh 210 ameriških bank

predstavlja le 24 % vsega svetovnega bančnega kapitala in 16 % vseh bančnih sredstev, toda ustvarja kar 49 % celotnega svetovnega bančnega dobička v letu 2003. Med prvimi desetimi bankami na svetu glede na ustvarjen dobiček v letu 2003 se nahaja kar 5 ameriških bank. Na prvih dveh mestih sta ameriški banki Citigroup s 17,9 milijarde dolarjev dobička in Bank of America z 10,2 milijarde dolarjev dobička v letu 2003. Kot glavni konkurenti ameriškim bankam se pojavljajo predvsem banke iz Velike Britanije.

Moč in položaj ameriških bank je mogoče prikazati na osnovi različnih kazalcev in skozi primerjavo položaja ameriških bank v svetu. Na temelju zgornjih podatkov lahko zaključimo, da v mednarodnem bančništvu dominira več držav, pri čemer so ameriške banke nedvomno ene najmočnejših. Svojo moč so ameriške banke začele krepiti po 2. svetovni vojni, saj so s kreditiranjem ameriških multinacionalnih podjetij hkrati postale tudi močne mednarodne banke. Čeprav ameriške banke predstavljajo četrtno celotnega svetovnega bančnega kapitala so finančno najmočnejše, ustvarjajo največje dobičke in imajo najvišjo donosnost v svojem sektorju.

3.3. Multinacionalke

Leta 1960, ko se prvič pojavi ime "multinacionalno podjetje", je Lilenthal le-to opredelil kot podjetje, ki ima neposredne naložbe v vsaj eni tuji državi. Management podjetja, ki je v centrali, je odgovoren tudi za dejavnost v tujini. Samo podjetje deluje kot celota, kar pomeni, da maksimira dobiček na račun posameznih delov (podružnic), ki lahko beležijo izgubo, če je to v interesu celotnega multinacionalnega podjetja (Glas, 1996, str. 6-45).

Steber moči ameriškega gospodarstva tvori majhno število velikih podjetij, vse bolj pa je jasno, da so največje ameriške korporacije multinacionalna podjetja, ki ne izvajajo proizvodnjo in marketing le na domačem trgu. Okoli 200 velikih podjetij tvori steber ameriškega gospodarstva, zato se zgodba o tem, kdo res vodi ZDA, začneja z njimi in z medsebojnim odnosom med industrijsko strukturo, finančnimi institucijami in političnimi interesi. Naslednje tri tabele prikazujejo prvih 10 podjetij iz ZDA glede na ustvarjen dobiček, tržno vrednost in prihodke.

Tabela 7: Prvih deset podjetij iz ZDA glede na ustvarjen dobiček v letu 2003

Ime podjetja	Rang v letu 2002	Rang v letu 2003	Dobiček v letu 2002 (v mrd \$)	Dobiček v letu 2003 (v mrd \$)
Exxon Mobil	3.	1.	11,5	21,5
Citigroup	1.	2.	15,3	17,9
General Electric	2.	3.	14,1	15
Bank of America	5.	4.	9,2	10,8
Microsoft	8.	5.	7,8	10,0
American Intl. Group	12.	6.	5,5	9,3
Altria Group	7.	7.	7,9	9,2
Wal-Mart Stores	7.	8.	8,0	9,1
SBC Communications	15.	9.	4,2	8,5
Berkshire Hathaway	14.	10.	4,3	8,2

Vir: Revell, 2004, str. 5.

Iz tabele vidimo, da so prva tri mesta v letu 2003 ter 2002 zadržala ista podjetja, in sicer Exxon Mobil, Citigroup ter General Electric, vendar ne v istem vrstnem redu. Tako je v letu 2003 na prvem mestu po velikosti ustvarjenega dobička Exxon Mobil z ustvarjenih 21,5 milijard dolarjev dobička, sledi Citigroup s 17,9 milijarde dolarjev ter General Electric s 15 milijarde dolarjev dobička.

Tabela 8: Prvih deset podjetij iz ZDA glede na tržno vrednost kapitala v letu 2003

Ime podjetja	Tržna vrednost kapitala (v mrd \$)	Ime podjetja	Tržna vrednost kapitala (v mrd \$)
1. General Electric	329,2	6. Citigroup	260,2
2. Microsoft	288,7	7. Intel	193,9
3. Pfizer	281,6	8. American Intl. Group	193,2
4. Exxon Mobil	281,1	9. International Business Machines	166,9
5. Wal-Mart Stores	264,1	10. Cisco Systems	162,4

Vir: Revell, 2004, str. 22.

Vidimo, da je največje ameriško podjetje v letu 2003 General Electric z vrednostjo kapitala 329,2 milijarde dolarjev, sledi Microsoft z 288,7 milijarde dolarjev, Pfizer z 281,6 milijarde dolarjev, na zadnjem mestu pa se nahaja podjetje Cisco Systems s 162,4 milijarde dolarjev kapitala. V naslednji tabeli vidimo 10 najuspešnejših ameriških podjetij glede na ustvarjen prihodek v letu 2003.

Tabela 9: Prvih deset podjetij iz ZDA glede na ustvarjene prihodke v letu 2003

Ime podjetja	Prihodki (v mrd \$)	Ime podjetja	Prihodki (v mrd \$)
1. Wal-Mart Stores	258,7	6. Chevrontexaco	112,9
2. Exxon Mobil	213,2	7. Conocophillips	99,5
3. General Motors	195,6	8. Citigroup	94,7
4. Ford Motor	164,5	9. International Business Machines	89,1
5. General Electric	134,2	10. American Intl. Group	81,3

Vir: Revell, 2004, str. 22.

V tabeli 9 je prikazan vrstni red ameriških multinacionalk glede na ustvarjene prihodke v letu 2003. Na prvem mestu se nahaja Wal-Mart Stores z 258,7 milijarde dolarjev prihodkov, sledijo Exxon Mobil z 213,2 milijarde dolarjev in General Motors s 195,6 milijarde dolarjev prihodkov. Največjo spremembo v rasti prihodkov glede na predhodno leto 2002 je ustvarilo podjetje Conocophillips, ki se ukvarja s predelavo in črpanjem nafte s kar 70,4 % povečanjem prihodkov.

V nadaljevanju sledi prikaz položaja ameriških multinacionalk glede na ostale svetovne multinacionalke, zato naslednje tri tabele prikazujejo rangiranje ameriških podjetij v svetu glede na ustvarjen prihodek, dobiček ter donosnost sredstev.

Tabela 10: Deset najuspešnejših podjetij v svetu glede na ustvarjen prihodek v letu 2003

Podjetje	Država	Rang v letu 2002	Rang v letu 2003	Prihodki (v mrd \$)	Sprememba glede na leto 2002 (v %)
Wal-Mart Stores	ZDA	1.	1.	263,0	6,7
BP	Velika Britanija	5.	2.	232,6	30,1
Exxon Mobil	ZDA	3.	3.	222,9	22,2
Royal Dutch/Shell Group	Velika Britanija/Nizozemska	4.	4.	201,7	12,4
General Motors	ZDA	2.	5.	195,3	4,6
Ford Motor	ZDA	6.	6.	164,5	0,4
Daimlerchrysler	Nemčija	7.	7.	156,6	10,7
Toyota Motor	Japonska	8.	8.	153,1	20,4
General Electric	ZDA	9.	9.	134,2	1,9
Total	Francija	14.	10.	118,4	22,2

Vir: Revell, 2004, str. 12.

Med desetimi najuspešnejšimi podjetji v svetu glede na ustvarjene prihodke v letu 2003 se nahaja kar pet podjetij iz ZDA. Prvi je Wal-Mart Stores iz ZDA, ki je ostal na prvem mestu tako v letu 2002 kot v letu 2003, in sicer s 6,7 % rastjo prihodkov glede na leto 2002 in z ustvarjenimi 263 milijarde prihodkov v letu 2003. Tudi ostale multinacionalke iz ZDA so zadržala ista mesta glede na predhodno leto 2002, izjema je le General Motors, ki je zdrnil z 2. mesta v letu 2002 na 5. mesto v letu 2003. Tako je britanski naftni gigant BP, ki je tudi zabeležil najvišjo rast prihodkov v višini 30,1 % glede na leto 2002 in z ustvarjenimi 232,6 milijarde dolarjev prišel na 2. mesto.

Tabela 11: Deset najuspešnejših podjetij v svetu glede na ustvarjen dobiček v letu 2003

Podjetje	Država	Rang v letu 2003	Dobiček (v mrd usd)	Sprememba glede na leto 2002 (v %)
MCI	ZDA	1.	22,2	-
Exxon Mobil	ZDA	2.	21,5	87,7
Citigroup	ZDA	3.	17,9	16,9
General Electric	ZDA	4.	15,0	6,3
Royal Dutch/Shell Group	Velika Britanija	5.	12,5	32,7
Bank of America	ZDA	6.	10,8	16,9
Toyota Motor	Japonska	7.	10,4	66,9
BP	Velika Britanija	8.	10,3	50,0
Microsoft	ZDA	9.	10,0	27,6
American Intl. Group	ZDA	10.	9,3	68,0

Vir: Revell, 2004, str. 14.

Med desetimi najuspešnejšimi multinacionalnimi podjetji glede na ustvarjen dobiček v letu 2003 se nahaja sedem ameriških, dve britanski in eno japonsko podjetje. Na prvem mestu je podjetje MCI¹⁰ iz ZDA, ki je zabeležilo 22,2 milijarde dolarjev dobička v letu 2003. Drugi je Exxon Mobil z 21,5 milijarde dolarjev dobička. Sledita jim Citigroup ter General Electric. Peti je britanski Royal Dutch/Shell Group, sledi mu Bank of America z 10,8 milijarde dolarjev dobička. Na zadnjih dveh mestih sta Microsoft ter American International Group, ki je imelo zelo visoko rast dobička glede na leto 2002, in sicer 68 %.

¹⁰ MCI se je preimenovalo iz podjetja WorldCom, ki se je uspelo rešiti bankrota v letu 2001.

Tabela 12: Deset najuspešnejših podjetij v svetu glede na donosnost sredstev v letu 2003

Podjetje	Država	Donosnost sredstev (v %)
MCI	ZDA	81,2
Yucos	Rusija	24,5
Glaxosmithkline	Velia Britanija	17,1
Merck	ZDA	16,8
Coca-Cola	ZDA	15,9
TJX	ZDA	15,0
Johnson&Johnson	ZDA	14,9
U.S. Postal Service	ZDA	14,2
Anheuser-Busch	ZDA	14,1
Pepsico	ZDA	14,1

Vir: Revell, 2004, str. 15.

Tabela 12 kaže, da so podjetja iz ZDA z vidika donosnosti poslovanja (ROA¹¹) najuspešnejša na svetu, saj je med prvimi desetimi podjetji kar osem podjetij iz ZDA. Ameriško podjetje MCI je imelo občutno višjo vrednost ROA od ruskega naftnega podjetja Yucos in približno šestkrat večjo vrednost od zadnjega podjetja v tabeli Pepsico iz ZDA.

Videli smo torej, da je moč, strukturo in položaj ameriških multinacionalnih podjetij mogoče pojasniti na osnovi različnih kazalcev, ter skozi primerjavo položaja ameriških multinacionalnih podjetij v svetu. Ameriške multinacionalke so nedvomno eden najmočnejših subjektov svetovne ekonomije in imajo pogosto odločilno vlogo v gospodarskem življenju številnih držav sveta, tako v razvitih kot v tistih v razvoju, zato imajo kot takšne tudi izredno pomembno vlogo v mednarodnih ekonomskih odnosih.

3.4. Dominacija ameriškega dolarja

Ameriški dolar se prvič pojavi v vlogi mednarodne valute na začetku 1. svetovne vojne. V obdobju med letoma 1914 in 1931 je dolar pridobival na pomenu v primerjavi s funtom, ki je bil takrat vodilna mednarodna valuta. Proces se je še pospešil, ko je septembra 1931 prenehal veljati zlati standard za funt in leta 1939, ko se je začela druga svetovna vojna. Dominantna vloga dolarja kot mednarodne valute se začne po drugi svetovni vojni, še posebno po neuspešnem britanskem poskusu uvedbe ponovne zamenljivosti funta z zlatom leta 1946.

Leta 1944 je bila dolarju z oblikovanjem Brettonwoodskega sistema dodeljena osrednja vloga. Takrat se je s sporazumom o Mednarodnem denarnem skladu (MDS) oblikoval sistem mednarodnih plačil in deviznih tečajev. Nastal je obvezni sistem uradnih stalnih deviznih tečajev, v katerem se je vsaka država članica zavezala k določitvi paritetne vrednosti svoje valute v zlatu oziroma v ameriškem dolarju, ki je bil zamenljiv po tečaju 35 \$ za unčo zlata. Teoretično je bila vsaka valuta zamenljiva za zlato. Ker so vse države članice MDS določale paritetne vrednosti svojih valut na enak način, so se na tej osnovi določali paritetni ali uradno

¹¹ ROA je kazalec uspešnosti poslovanja podjetja. Kaže velikost donosa na sredstva oz. dobičkonosnost sredstev. $ROA = \text{čisti dobiček} / \text{vsa sredstva}$ (Pučko, 1998, str. 158).

stalni devizni tečajji. Ti so se lahko prilagajali in usklajevali le s privolitvijo MDS, katerega naloge so bile vzdrževanje urejenih tečajnih razmerij med državami in preprečevanje konkurenčnega razvrednotenja valut. Tržni devizni tečajji valut so od uradno stalnih deviznih tečajev lahko odstopali le za 1 % v vsako smer (Gibson, 1996, str. 27-39).

S statutom MDS se je ameriški dolar izenačil z zlatom v vlogi mednarodnega plačilnega sredstva in rezervne valutne. ZDA so bile takrat svetovno najmočnejše gospodarstvo, brez neposrednih posledic 2. svetovne vojne na svojem ozemlju. Hkrati so bile pri njih zadolžene vse zavezniške države, s čimer je dolar postal redko blago enakovredno zlatu (Kumar, 1979, str. 9). Osrednja vloga dolarja v Brettonwoodskem sistemu je omogočila dolarju, da je postal dolar splošni denominator, rezervno sredstvo, intervencijska valuta in sredstvo poravnava tako na državni kot na mednarodni ravni.

Ob ekonomskem razvoju drugih držav je dolar v mednarodnem prometu postajal vse bolj pogosto blago. 15. avgusta 1971 je bila ukinjena zamenljivost dolarja z zlatom za tuje denarne ustanove, s čimer je prenehal veljati Brettonwoodski sistem. Decembra istega leta je dolar prvič devalviral (okoli 9 %), 18. decembra 1971 pa se je dolar uveljavil kot glavno obračunsko sredstvo v novem sistemu stalnih deviznih tečajev s širšimi mejami nihanj. Že čez dve leti je dolar zaradi plačilnobilančnega neravnotežja v ZDA devalviral, kar je povzročilo množično preoblikovanje deviznih tečajev iz sistema trdnih v sistem drsečih deviznih tečajev. Vloga dolarja kot mednarodne valute se je delno zmanjševala tudi zaradi relativnega padca pomembnosti ameriškega gospodarstva, zaradi višjih stopenj gospodarske rasti v drugih državah in zaradi deregulacije svetovnih finančnih trgov, saj se je povečalo število valut, uporabljenih za financiranje trgovine in investicij. Kljub vsemu pa ti dogodki niso v tako veliki meri vplivali na mednarodno vlogo dolarja, kajti pomembnost dolarja kot osnovnega rezervnega sredstva, glavnega plačilnega sredstva in hranilca vrednosti se ni občutno zmanjšala.

Tabela 13: Delež dolarja, evra in jena v mednarodnih izdajah dolžniških instrumentov in instrumentih denarnega trga

Obvezice denominirane v valuti	Leto 2000	Leto 2001	Leto 2002	Instrumenti denarnega trga	Leto 2000	Leto 2001	Leto 2002
USD	36,0	41,7	45,6	USD	57,6	50,5	51,3
EUR	28,6	29,2	30,9	EUR	21,1	19,6	19,6
YPY ¹²	11,6	11,4	8,5	YPY	7,0	9,8	7,0

Vir: Pivk, 2003, str. 18.

Tabela kaže, da v mednarodnih izdajah obveznic prevladuje ameriški dolar, saj je približno polovica izdanih obveznic denominiranih v ameriškem dolarju, sledi evro s približno 31 % ter jen z 8 % deležem v letu 2002. Približno pol vseh instrumentov na denarnem trgu je denominiranih v ameriškem dolarju, sledi evro z 20% ter jen s 7% deležem v letu 2002.

¹² Japonski jen.

Tabela 14: Valutna struktura celotnega svetovnega deviznega trgovanja v letih 1992, 1995, 1998 in 2001

Leto	USD	EUR ¹³	JPY
1992	86,7	47,3	24,2
1995	90,0	48,5	26,0
1998	90,8	46,4	21,6
2001	90,4	37,6	22,7

Vir: Pivk, 2003, str. 20.

Tabela 14 kaže valutno strukturo celotnega svetovnega deviznega trgovanja v letih 1992, 1995, 1998 ter 2001. V tabeli je treba opozoriti, da je vodoravni seštevek deležev USD, EUR in JPY večji od 100 %, saj je obseg trgovanja s tečajem EUR/USD upoštevan dvakrat, tako pri deležu dolarja kot tudi pri deležu evra. Če bi bile vključene tudi vse druge, tu manjkajoče valute, bi morala vsota vseh deležev seveda znašati 200 %. Tabela kaže, da ima dolar v vseh valutnih transakcijah celotnega svetovnega deviznega trgovanja v omenjenem obdobju približno 90% delež in je torej prva valuta v strukturi svetovnega deviznega trgovanja. Dolarju sledi evro s približno 38 % in jen s približno 23 % v strukturi celotnega deviznega trgovanja.

Velja omeniti tudi koristi, ki jih imajo ZDA zaradi prevladujoče vloge dolarja. Najprej je to dobiček države zaradi monopolnega izdajanja bankovcev in kovancev oziroma "seignorage"¹⁴. Svet guvernerjev FED ocenjuje, da dohodki iz naslova "seignoragea" znašajo med 12 in 15 milijard dolarjev letno (Allison, 1998, str. 1055).

Največja prednost prevlade dolarja je tudi možnost financiranja primanjkljaja v tekočem delu plačilne bilance v lastni valuti, saj si ZDA lahko sposojajo sredstva v svoji valuti. ZDA sicer plačujejo obresti na ves izdani državni dolg, vendar bi veliko težje financirale ogromen primanjkljaj tekočega dela plačilne bilance, če dolar ne bi imel mednarodno tako pomembne vloge oziroma, če bi se ZDA zadolževale v tuji valuti.

Na podlagi prikazanih podatkov lahko sklepamo, da je dolar dokončno pridobil vlogo dominantne svetovne valute z oblikovanjem Brettonwoodskega sistema, ki je dolarju omogočil vlogo svetovnega rezervnega sredstva, intervencijske valute, sredstva poravnave in splošnega denominatorja. Kljub povečani mednarodni vlogi evra in jena ter razpadu Brettonwoodskega sistema se vloga dolarja ni bistveno spremenila, saj je dolar še vedno vodilna mednarodna valuta, ki ohranja svoj dominanten položaj, pridobljen po 2. svetovni vojni, ter predstavlja pomemben temelj globalne dominacije ameriškega gospodarstva.

¹³ Podatki za leta 1992, 1995, 1998 so prikazani za nemško marko.

¹⁴ Seignorage dobiva centralna banka za izdani denar, to pa zato, ker se njen dolg na podlagi izdanega denarja ne obrestuje (Ribnikar, 1999, str. 82).

3.5. Globalna konkurenčnost

Globalno konkurenčnost raziskuje neodvisni ekonomski inštitut za razvoj menedžmenta (IMD) s sedežem v Lousani in svetovni ekonomski forum iz Ženeve (WEF). IMD za oceno globalne konkurenčnosti uporablja 323 kazalcev razvrščenih v skupine:

1. ekonomska učinkovitost: učinkovitost domače ekonomije, mednarodna trgovina, tuje investicije, zaposlenost in raven cen; najpomembnejši kazalci te skupine so BDP na prebivalca, delež izvoza in uvoza kot delež BDP, letna inflacija in stopnja nezaposlenosti,
2. učinkovitost vladne politike: politika javnih financ ter fiskalna politika; najpomembnejši kazalci te skupine so velikost javnega in zunanjega dolga in velikost proračunskega primanjkljaja oziroma presežka kot delež BDP,
3. poslovna učinkovitost: fleksibilnost trga dela, produktivnost in sposobnost menedžmenta; najpomembnejša kazalca te skupine sta koeficient delovne produktivnosti in delež visoko izobraženih v skupni delovni sili,
4. infrastruktura: tehnološka in znanstvena infrastruktura, izobraževalni sistem in okoljska politika; najpomembnejši kazalci so velikost sredstev za R&D, delež proizvodov visoke tehnologije v izvozu in velikost javnih sredstev namenjenih za izobraževanje kot delež BDP.

Tabela 15: Globalna konkurenčnost po ocenah IMD v letih 2003 in 2004

Država	Rang v letu 2003	Rang v letu 2004
ZDA	1.	1.
Singapur	4.	2.
Kanada	6.	3.
Avstralija	7.	4.
Islandija	8.	5.
Hong Kong	10.	6.
Danska	5.	7.
Finska	3.	8.
Luksemburg	2.	9.
Irska	11.	10.

Vir: World Competitiveness Center, 2005.

Na 1. mestu se nahajajo ZDA tako v letu 2004 kot v letu 2003. Kazalci, ki ZDA uvrščajo na prvo mesto v obeh letih, so najvišja stopnja vlaganja podjetij v R&D, najvišji delež proizvodov visoke tehnologije v skupnem izvozu, najvišji koeficient delovne produktivnosti in najvišji odstotek visoko izobraženega kadra v skupni delovni sili. Tabela tudi kaže, da so v letu 2004 glede na leto 2003 najbolj napredovale Kanada, Avstralija in Hong Kong. Evropske države so v letu 2004 nazadovale glede na leto 2003.

WEF uporablja za oceno globalne konkurenčnosti držav indeks globalne konkurenčnosti (IC), ki obsega 155 kriterijev. Ti kriteriji so razvrščeni v 8 skupin (Kiauta, 1998, str. 16):

1. odprtost gospodarstva za mednarodno trgovino in finance; najpomembnejša kriterija sta velikost trgovinske bilance in kapitalsko-finančnega računa,
2. vloga vladnega proračuna in intervencij; najpomembnejša kriterija sta fleksibilnost pri oblikovanju in izvajanju intervencijskih ukrepov države v gospodarstvu in velikost davčnih prihodkov v BDP,

3. razvoj finančnega trga; najpomembnejša kriterija sta velikost finančne aktive kot delež BDP in število finančnih posrednikov v gospodarstvu,
4. kvaliteta infrastrukture; najpomembnejši kriteriji so kakovost transporta, stopnja urbanizirani prebivalstva in velikost aktivnega prebivalstva v skupnem prebivalstvu,
5. kvaliteta tehnologije; najpomembnejša kazalca sta velikost vlaganj podjetij v R&D, število novih patentov na 1000 prebivalcev in število osebnih računalnikov na gospodinjstvo,
6. kvaliteta poslovnega menedžmenta; najpomembnejši kazalec je neodvisnost upravljanja in sprejemanja odločitev menedžmenta od lastnikov podjetja,
7. fleksibilnost delovnega trga; najpomembnejša kazalca sta delež visoko izobraženih v skupni delovni sili in stopnja mobilnosti delovne sile,
8. kvaliteta pravnih in političnih institucij: najpomembnejša kazalca sta stopnja neodvisnosti sodnega sistema in stopnja korupcije v državi.

Tabela 16: Globalna konkurenčnost po ocenah WEF v letih 2003 in 2004

Država	Rang v letu 2003	Rang v letu 2004
Finska	1.	1.
ZDA	2.	2.
Švedska	3.	3.
Tajvan	5.	4.
Danska	4.	5.
Norveška	9.	6.
Singapur	6.	7.
Švica	7.	8.
Japonska	11.	9.
Islandija	8.	10.

Vir: World Economic Forum, 2005.

Po ocenah WEF-a se na prvem mestu v letu 2004 nahaja Finska, ki je obržala vodilni položaj glede na leto 2003 zaradi učinkovite makroekonomske politike in nizke stopnje korupcije v gospodarstvu. Druge so ZDA, ki so tudi obdržale isto mesto na osnovi razvite tehnologije, saj so na prvem mestu glede velikosti vlaganj podjetij v R&D, številu osebnih računalnikov na gospodinjstvo ter številu uporabnikov interneta na 1000 prebivalcev. ZDA odlikuje tudi kvaliteta poslovnega menedžmenta z učinkovito in razvito politiko trženja podjetij in učinkovit trg dela z visoko stopnjo mobilnosti delovne sile.

ZDA se po prikazanih podatkih institucij IMD in WEF nahajajo v vrhu globalne konkurenčnosti. Obe instituciji uvrščajo ZDA med najkonkurenčnejše države sveta po zaslugi razvite tehnološke ter znanstvene infrastrukture, kakovosti poslovnega menedžmenta in fleksibilnega trga dela. ZDA imajo najvišjo stopnjo vlaganj podjetij v R&D, najvišjo stopnjo delovne produktivnosti, najvišji delež proizvoda visoke tehnologije v skupnem izvozu, najvišji odstotek visoko izobraženega kadra v skupni delovni sili, najvišje število računalnikov na gospodinjstvo, največjem številu uporabnikov interneta na 1000 prebivalcev, učinkovito in razvito politiko trženja podjetij in visoko stopnjo mobilnosti delovne sile, kar jim omogoča, da so eno izmed najbolj globalno konkurenčnih gospodarstev.

3.6. Dominacija ZDA skozi mednarodne institucije

Že v 2. svetovni vojni so ZDA razmišljale o institucionalizaciji mednarodnega trgovinskega in monetarnega sistema. Iz takih razmišljanj se je porodila ideja o Bretton Woodsu, v okviru katerega sta nastali dve mednarodni finančni instituciji, Svetovna Banka (World Bank) in Mednarodni Denarni Sklad (International Monetary Fund). Nobena od obeh organizacij na začetku ni bila namenjena reševanju težav manj razvitih držav. Mednarodni Denarni Sklad je imel na začetku nalogo, da daje kredite za reševanje plačilnobilancijskih težav bogatih industrijskih držav, toda nobena od teh držav ni v zadnjih dveh desetletjih vzela kakršnokoli obliko kredita znotraj Mednarodnega Denarnega Sklada.

Tabela 17: Kvote in glasovalna moč petih največjih držav članic IMF

Država	Kvota (v milijonih SDR ¹⁵)	Število glasov	Delež v vsoti vseh glasov (v %)
ZDA	37.149,3	371.743	17,53
Japonska	13.312,8	133.378	6,29
Nemčija	13.008,2	130.332	6,15
Francija	10.738,5	107.635	5,08
Velika Britanija	10.738,5	107.635	5,08
Ostali	123.035,6	1.267.353	53,58
Skupaj IMF	207.982,9	2.118.076	100,00

Vir: Mrak, 2002 str. 422.

Tabela prikazuje kvote in število glasov, ki jih ima pet največjih držav članic IMF, ob čemer velja opozoriti, da imajo ZDA še vedno skoraj dvakrat več glasov kot Japonska, ki se je prebila na drugo mesto. ZDA so vse od ustanovitve IMF imele v njem odločilno vlogo in so vse od tedaj edina posamezna država, ki ima možnost veta na nekatere najbolj pomembne odločitve. S kontinuiranim spreminjanjem pogojev glede kvalificirane večine so ZDA to pozicijo zadržale kljub dejstvu, da se je njihov delež glasovalnih pravic prepolovil v času od ustanovitve (Mrak, 2002, str. 421).

Skupina Svetovne banke je družina petih samostojnih mednarodnih razvojnih institucij. Te institucije so Mednarodna banka za obnovo in razvoj (IBRD), Mednarodno razvojno združenje (IDA), Mednarodna finančna korporacija (IFC), Mednarodna organizacija za zavarovanje investicij (MIGA) in Mednarodni center za reševanje investicijskih sporov (ICSID). V Mednarodni banki za obnovo in razvoj, katere cilj je dolgoročno financiranje gospodarskega razvoja manj razvitih držav članic, so imele ZDA v letu 2001 glasovalno moč v višini 16,4 %. V Mednarodnem razvojnem združenju, ki daje koncesijske kredite najmanj razvitim državam imajo ZDA 14,8 % glasovalne moči. Če seštejemo vse donacije držav IDA v celotnem obdobju njegovega delovanja, so največji delež prispevale prav ZDA (23,7 %). Znotraj IFC, ki je danes najpomembnejša mednarodna institucija za dolžniško in lastniško financiranje privatnega sektorja, imajo največjo glasovalno pravico ZDA določeno z višino

¹⁵ SDR je obračunska enota, ki jo določa IMF, njena višina pa določa glasovalno moč države v IMF. SDR se uporablja kot rezervna valuta in oblika plačila med centralnimi bankami in IMF. SDR je razdeljena med države članice proporcionalno njihovem deležu v vsoti kvot vseh članic IMF. Država lahko črpa SDR vedno, ko ima plačilnobilancijske težave in/ali želi povečati svoje mednarodne denarne rezerve (Mrak, 2002, str. 363).

kapitala v IFC. ZDA so imele v letu 2001 24,1 % celotnega kapitala IFC, kar ji daje najvišjo glasovalno pravico znotraj te institucije. MIGA je najmlajša od institucij in je bila ustanovljena z namenom krepitev neposrednih tujih investicij v državah v razvoju. Članica z največjo glasovalno močjo v letu 2001 so ZDA s 14,1 % glasovalne moči (Mrak, 2002, str. 480).

ZDA imajo pomembno vlogo tudi znotraj Svetovne trgovinske organizacije (WTO). To se vidi skozi proračun WTO, saj je relativna velikost zneska države v proračunu odvisna od njene udeležbe v skupni trgovini z blagom, storitvami in intelektualno lastnino v preteklih 3 letih. Minimalni delež prispevkov je 0,015 % proračuna in je predpisan za manj razvite države. Leta 2003 so najvišji delež, 16,42 %, prispevale ZDA. WTO sprejema odločitve na podlagi glasovanja, zato največ odločitev sprejme WTO na podlagi iniciative štirih najmočnejših članic: ZDA, EU, Kanade ter Japonske (Fabjan, 2004, str. 22).

ZDA so v mednarodnih finančnih institucijah in trgovinskih organizacijah dominantne glede na ostale države. ZDA imajo znotraj IMF največje glasovalno pravico zaradi najvišje kvote. V skupini Svetovne banke imajo ZDA dominantno vlogo, ker imajo v institucijah, ki tvorijo skupino Svetovne banke najvišji delež kapitala. Znotraj WTO imajo ZDA najvišji delež prispevkov v proračunu. Vse to ZDA omogoča, da kreira takšen mednarodni ekonomski sistem, ki ustreza razvoju ameriškega gospodarstva.

3.7. Dominacija ameriškega gospodarstva v svetu

ZDA so svoj gospodarski položaj začele krepiti v začetku 18. stoletja, ko so bile še kolonije pod Veliko Britanijo. Za odcepitvijo kolonij je sledila prva industrijska revolucija, ki je temeljito preoblikovala gospodarstvo ZDA in prinesla urbanizacijo ter industrializacijo države. Ob koncu druge industrijske revolucije je Velika Britanija izgubila vodilni položaj kot industrijska sila.

Ob začetku 20. stoletja predstavlja ameriški BDP že tretjino svetovnega BDP-ja. Z ekspanzijo novih odkritij v istem obdobju ameriško gospodarstvo postane vodilno v tehnološkem razvoju. Druga svetovna vojna prinese preobrat v svetovnem gospodarstvu, saj ZDA vstopijo v ospredje kot ekonomsko najrazvitejša država, ki ni bila neposredno prizadeta v vojni. Gospodarstvo ZDA doživlja v povojnem obdobju visoko gospodarsko rast, ameriška podjetja pa postanejo največji svetovni tuji investitorji. Ob koncu 20. stoletja ameriška ekonomija doživlja izreden napredek na področju razvoja tehnologije, kar povzroči visoko rast produktivnosti in BDP-ja.

Ob prehodu v 21. stoletje predstavljajo ZDA največjo gospodarsko silo sveta. ZDA v svetovnem gospodarstvu dominirajo na področju tehnologije, bančništva in multinacionalnih podjetij. Skozi vlogo ZDA v mednarodnih trgovinskih organizacijah in finančnih institucijah

ter skozi dominacijo ameriškega dolarja so ZDA nedvomno globalno najkonkurenčnejša država na svetu. Analiza v preteklih podpoglavjih je pokazala:

1. Kljub povečani stopnji mednarodne konkurence na področju tehnologije so ZDA obdržale vodilni položaj s pomočjo visokih zasebnih in javnih finančnih sredstev, vloženih v raziskave in razvoj. Tehnološka in znanstvena infrastruktura pa je eden glavnih dejavnikov, ki omogoča dominacijo ZDA v svetu.
2. Visoka rast ameriških neposrednih tujih investicij v svetu po 2. svetovni vojni je potegnila s seboj masovno internacionalizacijo ameriških bank, ki so dajale močno finančno podporo ameriškim multinacionalnim podjetjem. Tako so banke in multinacionalke iz ZDA pridobile dominanten položaj v svetu. Ameriške banke so finančno moč, visoko donosnost ter profite ohranile tudi danes glede na ostale banke v svetu.
3. Ameriška multinacionalna podjetja so status najmočnejših podjetij na svetu pridobile neposredno po 2. svetovni vojni, ko so začele področja aktivnosti širiti povsod po svetu. Danes imajo ZDA približno 200 ameriških multinacionalnih podjetij, ki tvorijo steber ameriškega gospodarstva. Ameriška multinacionalna podjetja imajo pomembno vlogo v gospodarstvih številnih držav sveta in pri oblikovanju mednarodnih ekonomskih odnosov.
4. Dolar je vlogo dominantne mednarodne valute pridobil z ustanovitvijo Brettonwoodskega sistema leta 1947 in s sistemom uradnih stalnih deviznih tečajev, s čimer je pridobil status mednarodnega plačilnega sredstva in rezervne valute. Kljub propadu Brettonwoodskega sistema je dolar obdržal dominantno vlogo svetovne valute glede na jen in evro, saj je še vedno prva svetovna intervencijska valuta ter glavno mednarodno plačilno sredstvo.
5. Z institucionalizacijo mednarodnega trgovinskega in monetarnega sistema, skozi Brettonwoodski sistem, so ZDA pridobile glavno vlogo v vseh pomembnih mednarodnih finančnih in trgovinskih organizacijah. ZDA danes v mednarodnih finančnih institucijah dominirajo z največjim obsegom kapitala, kar ji omogoča tudi največjo glasovalno moč. Takšna oblika dominacije omogoča ustvarjanje mednarodnega ekonomskega sistema, ki si ga želijo ZDA.
6. Če primerjamo položaj ZDA z ostalimi državami sveta, lahko sklepamo, da so ZDA danes na vrhu lestvice najkonkurenčnejših držav sveta. Tu so po zaslugi razvite tehnološke in znanstvene infrastrukture, visoke kakovosti poslovnega menedžmenta in fleksibilnega trga dela.

Zaradi tega lahko sklepamo, da visoko razvita tehnologija, močne in razvite banke, multinacionalna podjetja, vloga dolarja kot svetovne valute, globalna konkurenčnost ter močna vloga ZDA v mednarodnih institucijah omogočajo dominacijo ameriškega gospodarstva v svetu. ZDA pa niso velesila le na ekonomskem področju, saj so dominantne tudi na vojaškem področju kot svetovna vojaška velesila in na kulturno-družbenem področju kot svetovni kulturni hegemon. Tema vidikoma namenjam več pozornosti v nadaljevanju.

3.8. ZDA kot vojaška velesila

Ob razpadu Sovjetske Zveze se je vojaška moč ZDA v svetu relativno povečala. Prišlo je do unipolarizacije vojaške moči v rokah ZDA, kar je imelo za posledico to, da so bile ZDA pripravljene hitreje uporabiti vojaško silo po svetu. Dejstvo je, da so ZDA pod vodstvom G. Busha intervenirale v Panami leta 1989, v Perzijskem zalivu leta 1991, pod Clintonovo administracijo na Haitiju leta 1993, Bosni in Hercegovini leta 1995 ter na Kosovu leta 1999. Sedanji predsednik George Bush mlajši je z napadom na Afganistan v letu 2001 in z invazijo na Irak v letu 2003 napovedal vojno proti terorizmu. Čeprav so mnogi ameriški politiki govorili o ukinitvi vojaškega udejstvovanja ZDA po svetu, se je le-to v resnici po koncu hladne vojne še povečalo (Kagan, 2004, str. 26).

Dokaz, da je ZDA svetovna vojaška supersila, je proračunski denar, ki je letno namenjen vojaškim potrebam in se giblje okoli 400 milijard dolarjev letno oziroma nekaj več kot 3 % BDP (Kagan, 2004, str. 69). Če primerjamo to z izdatki v vojaške namene v državah članicah EU, je to več kot dvakrat. Proračun za vojaške potrebe se je opazno povečal po 11 septembru 2001 iz približno 300 na 400 milijard dolarjev letno. Pentagon je želel doseči modernizacijo, saj bi bila varnost ZDA brez tehnološke posodobitve še bolj ogrožena kot danes (Kagan, 2004, str. 92). V ZDA več kot 20.000 večjih in manjših podjetij proizvaja za potrebe ameriških oboroženih sil veliko večino državnega denarja pa pobere pet orožarskih koncernov, ki prevladujejo tudi na mednarodnem trgu: Lockheed Martin, Boeing, Northrop Grumman, Raytheon in General Dynamics. Načrtovani obrambni proračun za fiskalno leto 2005 je 417 milijard dolarjev (Osolnik, 2004, str. 7).

Odločitve ZDA o vojaških posegih po svetu se ne morejo prepričati znotraj Organizacije Združenih narodov. Avtoriteta varnostnega sveta Združenih narodov je bila deloma že porušena z vojno v Perzijskem zalivu, ko je predsednik Bush prisilil varnostni svet na odobritev posega. Pod Clintonovo administracijo je bil bombardiran tudi Irak v operaciji "Puščavska lisica" brez soglasja varnostnega sveta. Posledično tako danes ZDA ne potrebujejo več odobritev za vojaške posege s strani varnostnega sveta, zato so resnično edina vojaška supersila v svetu (Kagan, 2004, str. 123).

Sklepamo, da so ZDA okrepile vojaški položaj z razpadom Sovjetske Zveze. ZDA so danes na področju vojaške tehnologije najmodernejša država na svetu, njen delež proračunskega denarja namenjenega za vojaško industrijo, pa je izredno visok. Na drugi strani ZDA tudi znotraj OZN ne potrebujejo več soglasja za vojaške intervencije po svetu. Iz tega sledi, da so ZDA edina vojaška velesila v 3. tisočletju.

3.9. ZDA kot kulturno-družbeni hegemon

Ameriška globalna dominacija ni izključno ekonomska in vojaška, ampak je prisotna tudi na kulturnem področju. Ameriški sociolog Benjamin Barber je amerikanizacijo sveta označil s

pojmom "Mcworld", kar je metafora za agresivno širjenje ameriške monokulture v sleherno svetovno vas (Rener, 2004, str. 20). V preteklosti je amerikanizacija pomenila pojavno obliko ali sinonim "kulturnega imperializma" in ameriške nacionalne dominacije. Danes se izvoz ameriške kulture sicer nadaljuje, toda ameriški kulturni imperializem, ki so ga obvladovale velike ameriške družbe, je bil nadomeščen s kulturno dominacijo transnacionalnih korporacij (Mlinar, Trček, 1995, str. 21).

Pri pojasnjevanju dominacije ameriške popularne kulture v globalnem obsegu se ponavadi izpostavlja specifičnost ameriškega trga. ZDA predstavljajo ogromen trg tako po številu gledalcev, kot tudi po dohodku na gledalca, rezultat množičnega občinstva pa je visoka tržna vrednost. To tržišče lahko podpira visoko produkcijo kvalitetnega programa z nižjim tveganjem neuspeha kot kjerkoli drugje. Obseg in finančna moč ameriškega trga tako omogočata nižje cene ameriških programov na mednarodnem trgu (Mlinar, Trček, 1995, str. 22).

Pri razlagi ameriške dominacije je treba opozoriti, da je mednarodna publika naklonjena ameriški kulturi, saj je ameriška množična kultura pogosto pojmovana kot del splošnega napredka in modernizacije. Eden ključnih razlogov za dominacijo ZDA na kulturnem področju pa je gotovo tudi dejstvo, da je angleščina danes prvi svetovni jezik (Mlinar, Trček, 1995, str. 23).

Film predstavlja le eno od številnih področij kulturnega vpliva ZDA na ostali svet. Azija, ki ima v svetovnih merilih največjo filmsko proizvodnjo, ne uspeva s prodorom svojih filmov zunaj azijskih držav. Podobno, vendar še v bolj omejenem obsegu, se dogaja evropski filmski industriji, za katero je značilno, da od desetih filmov le eden prinaša dobiček, dva pokrijeta stroške proizvodnje, drugih sedem pa pridela izgubo. Samo hollywoodska filmska industrija distribuira svoje filme globalno, tako da prevladujejo na sporedih številnih držav. Čeprav je prišlo v Hollywoodu do vdora neameriškega kapitala, se bojazen, da bo to vplivalo na način proizvodnje filmov, ni uresničila. Opazen je tudi trend po prevzemanju značilnosti ameriških filmov pri produkciji filmov v številnih nacionalnih kinematografih (Mlinar, Trček, 1995, str. 24).

ZDA so postale svetovni kulturni hegemon neposredno po 2. svetovni vojni. Z uveljavitvijo angleščine kot svetovnega jezika je ameriška kultura postala bolj sprejemljiva povsod v svetu. Podatki o teritorialnem poreklu predvajanih filmov, televizijskih programih, glavnih virih informacij in njihovem širjenju v svetovnem merilu kažejo na močne težnje k amerikanizaciji kulture po svetu.

4. SODELOVANJE IN KONKURENCA MED ZDA IN EU

4.1. Sodelovanje med ZDA in EU

ZDA in Evropska unija sta si v marsikaterih ekonomskih ter demografskih kazalnikih podobni. Evropska unija (EU-15) ima 380,36 milijonov prebivalcev, zajema površino 2,5 milijona km² ter ima 78 % urbanega prebivalstva. Leta 2004 je BDP znašal 10543 milijard dolarjev, BDP na prebivalca pa 27536 dolarjev. Inflacija je bila na ravni 2 %, raven brezposelnosti pa 7,8 %. Z vstopom novih članic ima Evropska unija (EU-25) 454,56 milijonov prebivalcev, zajema površino od 3,9 milijona km², njen BDP je bil v letu 2004 11017 milijarde dolarjev, BDP na prebivalca pa 24,027 dolarjev, kar je nekoliko nižje od povprečja EU-15. Inflacija je bila na ravni 2 %, raven brezposelnosti pa 9,1 %. Evropa tako pridobiva vedno močnejši gospodarski položaj na svetovni ravni. Če bo Evropa resnično uspela integrirati in popolnoma absorbirati preostanek Evrope, lahko nastane gospodarstvo brez premca v svetu (Thurow, 1993, str. 192). EU je že uvedla enotni trg, lansirala evro, uvedla večjo proračunsko disciplino in ukinila prostokonkurenčne omejitve v večjem številu sektorjev.

ZDA imajo 290 milijonov prebivalcev, površino 9,4 milijona km² ter 77,2 % urbanega prebivalstva. V letu 2004 je BDP znašal 11052 milijard dolarjev, BDP na prebivalca pa 37759 dolarjev, kar ZDA postavlja na prvo mesto pred EU. Inflacija je bila na ravni 1,7 %, raven brezposelnosti pa 5,8 %. Njen dohodek na prebivalca po podatkih iz leta 2004 je med najvišjimi na svetu, domači trg pa je veliko bolj povezan kot trg EU. Ameriško gospodarstvo ima visoko stopnjo deregulacije na področju telekomunikacij, energetike, finančnih storitev in transporta. Trg delovne sile je bolj mobilni kot v EU, kjer je delovna sila dokaj nemobilna in plače lepljive. V naslednji tabeli prikazujemo najpomembnejše podatke za ZDA in EU.

Tabela 18: Najpomembnejši podatki za ZDA in EU konec leta 2004

Podatki	ZDA	EU-15	EU-25
Površina	9,4 milijona km ²	2,5 milijona km ²	3,9 milijona km ²
Število prebivalcev	290 milijonov	380,36 milijonov	454,56 milijonov
BDP v letu 2004	11052 milijard dolarjev	10543 milijard dolarjev	11017 milijard dolarjev
BDP per capita v letu 2004	37759 dolarjev	27536 dolarjev	24027 dolarjev
Letna inflacija	1,7 %	2 %	2 %
Raven brezposelnosti	5,8 %	7,8 %	9,1%

Vir: Bilateral trade relations, 2005.

4.1.1 Mednarodna trgovina

V 16. stoletju so se začele oblikovati prve teorije o mednarodni menjavi, in sicer so se ukvarjali predvsem z vprašanjem, kakšne koristi prinaša mednarodna trgovina. V tem začetnem obdobju, ki nosi ime merkantilizem, so trdili, da je največja korist mednarodne trgovine dosežena takrat, ko je izvoz čim večji in uvoz čim manjši. Vodilni ekonomisti v 18. stoletju, kot sta Smith in Hume, so postavili nove okvire mednarodni trgovini. Ni pomemben

le izvoz, temveč je zelo pomemben tudi uvoz, saj vse države, vključene v mednarodno trgovino, ne morejo imeti večji izvoz od uvoza. Korist mednarodne menjave naj bi bila po mnenju ekonomskih klasikov največja takrat, ko poteka v okviru prostega oziroma liberalnega ekonomskega sistema. Zunanjeekonomskemu liberalizmu je kasneje sledil zunanjeekonomski protekcionizem, ki zagovarja zaščito domačega gospodarskega prostora takrat, ko le-ta ni na enaki razvojni stopnji kot gospodarski prostor, s katerim opravlja menjavo. Sodobnejši pogled na mednarodno trgovino pa je intervencionizem, ki zagovarja tezo, da usmerjanje mednarodne menjave, s strani države, zagotavlja maksimalno korist v mednarodnih ekonomskih odnosih (Kumar, 1999, str. 45-61).

Ključne koristi od mednarodnih trgovinskih povezav so (Marčeta, 2000, str. 15):

1. potrošniki uživajo dohodkovne koristi zaradi uvoza blaga, ki je cenejše, kar pomeni nižje stroške materialov domačih proizvajalcev, ki so uvoženi iz prekomorskih držav,
2. pospeševanje konkurence in znižanje stroškov inovacijskih procesov, kar zmanjšuje domačo inflacijo,
3. ustvarjanje izvoznega trga in ustvarjanje ekonomij obsega za domača podjetja.

Po nekaj širitvah in trgovinskih sporazumih sta EU in ZDA postali najbolj pomembni trgovski velesili na svetu. Obe imata vpliv tako na velikost, kot na smer mednarodne trgovine. Leta 2003 je uvoz EU predstavljal 23 % svetovnega uvoza, izvoz iz EU pa 24 % svetovnega izvoza. ZDA so v istem letu predstavljale 21 % celotnega svetovnega izvoza ter 23 % celotnega svetovnega uvoza. Tabela 19 kaže velikost mednarodne menjave blaga in storitev med EU in ZDA v obdobju od leta 1999 do leta 2004.

Tabela 19: Mednarodna menjava blaga in storitev med EU in ZDA (v milijardah dolarjev)

	Leto 1999	Leto 2000	Leto 2001	Leto 2002	Leto 2003	Leto 2004 ¹⁶
Izvoz iz ZDA v EU	151,7	164,9	159,2	143,8	150,6	151,3
letna sprememba (v %)	-	8,7	-3,4	-9,7	4,7	2,2
delež celotnega izvoza (v %)	19,3	21,4	19,9	18,6	19,1	19,4
Uvoz ZDA iz EU	195,4	220,4	220,0	226,1	244,8	245,5
letna sprememba (v %)	-	12,7	0,2	2,8	8,3	0,5
delež celotnega uvoza (v %)	21,4	22,2	22,3	22,5	23,8	24,1
Saldo trgovinske bilance	-43,7	-55,5	-60,9	-82,4	-94,3	-94,8

Vir: Bilateral trade relations, 2005.

Tabela kaže, da je vrednost izvoza ter uvoza blaga in storitev ZDA v EU v obdobju od leta 1997 do 2004 naraščala, izjema sta leti 2001 ter 2002, ko je ameriški izvoz blaga in storitev v EU upadal dve leti zaporedoma. Tabela tudi kaže, da imajo ZDA v medsebojni trgovini blaga in storitev z EU primanjkljaj, saj je ameriški uvoz iz EU višji od ameriškega izvoza v EU v obdobju od leta 1997 do leta 2004. Primanjkljaj v trgovinski bilanci z EU se je v celotnem obdobju višal in je tako v letu 2004 znašal 94,8 milijarde dolarjev. Izvoz ZDA v EU predstavlja približno petino celotnega izvoza ZDA, uvoz ZDA iz EU predstavlja slabo četrtino celotnega uvoza ZDA v obdobju od leta 1999 do leta 2004.

¹⁶ Podatek je za EU-15.

Sklepamo lahko, da sta ZDA in EU eni največjih trgovinskih partneric na svetu, saj ustvarjata približno petino celotnega svetovnega deleža v izvozu ter uvozu blaga in storitev. Velja tudi omeniti, da med mednarodno menjavo blaga in storitev ter neposrednimi tujimi investicijami obstaja pozitivna korelacija, oziroma da večanje medsebojne trgovine med ekonomijama povečuje tudi obseg neposrednih tujih investicij (v nadaljevanju NTI) med njima. Ker imajo ZDA zelo visok primanjkljaj v tekočem delu plačilne bilance je ena od možnosti financiranja primanjkljaja tudi skozi neposredne tuje investicije iz EU. Ameriške neposredne tuje investicije v EU in evropske neposredne tuje investicije v ZDA zato bolj natančno proučujem v naslednjem poglavju.

4.1.2. Neposredne tuje investicije

Rast in struktura NTI sta najboljša kazalca globalizacije in pomenita dinamičen faktor prestrukturiranja industrije na svetovni ravni. Od leta 1980 imajo tuje investicije ključno vlogo v globalizaciji, pri čemer obstajata dve vrsti investicij, in sicer neposredne tuje investicije in portfolio investicije. Portfolio investicije so plasmaji finančnih sredstev, kjer naložbenik ni neposredno udeležen pri upravljanju s plasiranimi sredstvi. Osnovni namen portfolio investicij je doseči ugoden donos na vloženi kapital, zato gre pri tem načinu investiranja večinoma za finančne naložbe v vrednostne papirje v tujini. Neposredne tuje investicije so tiste, ko tuji investitor vlaga 10 % ali več v kapitalsko povezana podjetja in v podjetja v popolni lasti investitorja ter ima vpliv na upravljanje. Osnovna značilnost NTI, ki jih ločuje od ostalih mednarodnih tokov kapitala, je v dejstvu, da neposredni tuji investitor pridobi nadzor in aktivno vlogo v upravljanju gospodarske družbe (Walther, 1997, str. 86). Pri določanju NTI pa je pomembna tudi delitev NTI po načinu izvedbe. Neposredne tuje investicije tako delimo na (Kumar, 1999, str. 231-232):

1. prevzeme obstoječih gospodarskih družb,
2. nakupe njihovih delov oziroma deležev,
3. ustanovitve novih gospodarskih družb s tujim kapitalom (angl. greenfield investment).

Hitro rast NTI so omogočili liberalizacija, odprava ovir za mednarodno gibanje kapitala, odprava kontrole deviznega tečaja, privatizacija državnih podjetij in ugoden odnos do tujih prevzemov. Neposredne tuje investicije tako pomenijo za domače gospodarstvo uvoz tujega kapitala, poleg tega pa tudi uvoz tehnologije, tujega menedžmenta in predstavljajo dostop do tujih trgov (Senjur, 1991, str. 209). Na tokove NTI vpliva velikost in razvitost posameznega gospodarstva ter velikost posameznega trga po številu prebivalstva in po površini. Na tokove NTI prav tako vplivajo tudi značilnosti, ki so skupne tako vlagatelju kot tudi prejemniku investicij. Te značilnosti so na primer skupni jezik, podobna kultura in kolonialna dediščina. To se kaže na primeru Velike Britanije, Francije, Španije ter ZDA. Med temi državami so pričakovani močnejši tokovi NTI ravno zaradi odsotnosti večjih kulturnih razlik in ovir (Boyd, 1998, str. 157).

Tabela 20: Tokovi NTI med EU in ZDA v obdobju 1997-2002

	Leto 1997	Leto 1998	Leto 1999	Leto 2000	Leto 2001	Leto 2002	Leto 2003
evropske NTI v ZDA (v mrd \$)	49,0	128,7	191,4	182,1	141,9	45,1	44,8
delež evropskih NTI (v %)	44,7	58,8	62,3	45,2	55	34,6	34,1
ameriške NTI v EU (v mrd \$)	28,0	54,9	76	78,3	67,3	53,1	51,8
delež ameriških NTI (v %)	56,0	57,0	73,4	49,6	63,7	61,9	60,4

Vir: EU-US statistics, 2004.

Iz tabele je razvidno, da so NTI močan faktor gospodarskega sodelovanja med EU in ZDA. V obdobju od leta 1997 do 2000 je prišlo do visoke ekspanzije vrednosti tokov NTI v obe smeri. V letu 2002 je prišlo do relativno visokega padca vrednosti NTI (kar za 68 %) iz EU v ZDA, kar je posledica krajše recesije ZDA po terorističnem napadu septembra 2001. Tabela kaže tudi, da obe ekonomiji približno velik del svojih NTI namenita druga drugi. Tako so danes ZDA največji investitor v EU, prav tako pa to velja za EU v ZDA.

Tokovi NTI vplivajo tudi na zaposlenost v državi, ki je prejemnik le-teh. Tako v ZDA skoraj 5 milijonov delovnih mest v letu 2002 obstaja zaradi evropskih investicij v ZDA. Podjetja iz ZDA pa v državah EU zaposlujejo približno 4,1 milijona. V letu 2003 se je število novih delovnih mest, ki so jih ustvarile NTI, zmanjšalo zaradi padca medsebojnih NTI v obeh gospodarstvih. Na račun evropskih NTI se je v ZDA odprlo 3,5 milijona novih delovnih mest, v EU pa so ameriške NTI v istem letu ustvarile 2,7 milijona novih delovnih mest.

Sklepamo lahko, da so NTI močan faktor medsebojnega sodelovanja in povezanosti med ZDA in EU, saj sta obe ekonomiji približno enako veliki in razviti. Visoko rast in delež NTI med njima omogočajo skupne poslovne priložnosti in druge značilnosti kot so skupni jezik in kultura. Tokovi NTI med njima so izredno usklajeni ter predstavljajo dejavnik, ki omogoča nove zaposlitvene možnosti.

4.1.3. Sporazumi o sodelovanju

ZDA vzdržuje dobre diplomatske odnose z EU že od leta 1953, od ustanovitve Evropske skupnosti za premog in jeklo. V letu 1961 so bili vzpostavljeni prvi formalni odnosi s tedaj še Evropsko gospodarsko skupnostjo. S političnega vidika so ZDA vedno podpirale združevanje Evrope. V devedesetih so se transatlantske vezi še dodatno ojačale z nastankom notranjega trga EU ter z vsemi značilnostmi, ki jih je prinesla s seboj Maastrichtska pogodba. S transatlantsko deklaracijo, ki sta jo EU in ZDA podpisali 22. novembra 1990, sta EU in ZDA določili oblike sodelovanja:

1. podpora demokraciji (samostojna zakonodajna oblast, spoštovanje človeških pravic),
2. globalna varnost,
3. zavezanost politiki, ki bo vodila k stalni gospodarski rasti ter nizki brezposlenosti in inflaciji,
4. podpora tržnim principom poslovanja z namenom, da se izboljša multilateralni trgovinski sistem,

5. pomoč državam v razvoju pri preobrazbi v tržno gospodarstvo,
6. ustrezna podpora, da bi Srednja in Vzhodna Evropa čim hitreje prebrodili tranzicijsko obdobje.

Z upoštevanjem, da so njuni odnosi izredno pomemben dejavnik za politično stabilnost v svetu, sta obe strani potrdili svojo predanost k nenehnemu in razvijajočemu se enakopravnemu sodelovanju. Na vrhunskem srečanju med ZDA in EU je bila sprejeta nova transatlantska agenda in skupni akcijski načrt, ki naj bi dopolnjeval transatlantsko deklaracijo iz leta 1990, in sicer je bila leta 1995 sprejeta Nova prekomorska agenda (New Transatlantic Agenda-NTA). Sodelovanje naj bi temeljilo na štirih stebrih:

1. zavzemanje za mir, stabilnost in demokracijo po vsem svetu,
2. odzivanje na globalne spremembe,
3. prispevanje k širitvi svetovne trgovine in
4. tesnejši gospodarski odnosi in vzpostavljanje trdnejših vezi med EU in ZDA.

Korak naprej od NTA sta EU in ZDA naredili s podpisom Bonnske deklaracije junija 1999. Z bonnsko deklaracijo sta se obe strani zavzele za enakopravno sodelovanje na področju ekonomije, politike in varnosti. Vprašanje politike in varnosti predstavlja en korak naprej od transatlantskega ekonomskega sodelovanja. Ekonomsko sodelovanje vključuje tako multilateralne kot bilateralne elemente sodelovanja predvsem z vidika zavzemanja za znižanje ovir za trgovanje. Po nekaterih ocenah naj bi odprava omenjenih omejitev povečala gospodarsko rast v ZDA od 1 do 2 % in v Evropi od 0,5 do 1,5 %. Ena izmed najbolj pomembnih oblik sodelovanja je nedvomno sodelovanje na področju vojaške industrije, ki je pomembna gospodarska panoga in posega tako na področje ekonomske politike kot na področje varnosti.

4.1.4. Sodelovanje na področju vojaške industrije

Vojaška industrija je specifična vrsta gospodarske panoge, saj je izredno pomembna za nacionalno varnost države. Vojaški proizvodi so specifični, saj je njihova prodaja pogosto omejena le na posamezne trge. EU in ZDA sta začeli sodelovati na področju vojaške industrije po koncu 2. svetovne vojne. Ločimo štiri obdobja sodelovanja, in sicer obdobje od leta 1945 do 1960, od leta 1961 do 1990, od leta 1991 do leta 1994 ter od leta 1995 naprej (Kešeljevič, Kopač, 2004, str. 23).

V obdobju od leta 1945 do leta 1960 je bilo sodelovanje močno razvito, saj so države EU s pomočjo ameriške vojaške pomoči v oborožitvi in prenosu tehnologije ponovno obnovile vojaško industrijo in okrepile nacionalno obrambo. Sodelovanje je temeljilo na prenosu ameriške vojaške tehnologije in na proizvodnji orožja evropskih podjetij pod licenco ameriških podjetij.

Vojaško sodelovanje v obdobju od leta 1961 do leta 1991 ni bilo močno razvito. Za to obdobje je bilo značilno, da so države EU med seboj sodelovale na področju vojaške industrije, ker niso bile še sposobne razviti tesnejših oblik sodelovanja z ZDA. Vzroki za močnejše sodelovanje med državami EU so bili podobna velikost in tehnološka razvitost vojaških podjetij, skupni politični in vojaški interesi ter podobna stopnja razvitosti obrambnih sistemov.

V obdobju od leta 1991 do leta 1994 se je v EU začela liberalizacija trga vojaške industrije, obenem pa se je hkrati krepilo vojaško sodelovanje z ZDA. Oblike transatlantskega sodelovanja so temeljile na skupnih projektih pri razvoju orožja, ter na pripojitvah in združitvah podjetij¹⁷. Kljub temu sodelovanje ni bilo močno razvito, saj sta obe ekonomiji v tem času močno znižali vojaški proračun. Poleg tega so bila ameriška podjetja naprednejša kot evropska pri razvoju vojaške tehnologije, zato so hotela zaščititi prenos lastne tehnologije.

Od leta 1995 se je sodelovanje na področju vojaške industrije okrepilo. Koristi sodelovanja se kažejo v večji konkurenčnosti vojaške industrije, ekonomiji obsega, učinkov sinergij, zmanjšanju fiksnih stroškov v raziskavah in razvoju ter pridobitvi novega znanja. Med evropskimi vojaškimi podjetji, ki najbolj sodelujejo z ameriškimi vojaškimi podjetji, najbolj izstopajo podjetja iz Velike Britanije, Nemčije, Francije in Italije. Danes imajo države EU znatno šibkejšo vojaško industrijo, zato lahko od transatlantskega sodelovanja več pridobijo kot ZDA, saj je to edini način, da pridobijo dostop do velikega in razvitega vojaškega trga ter sodobne tehnologije. ZDA so manj zainteresirane za vojaško sodelovanje z EU, saj so ZDA ekonomsko in tehnološko neodvisne, imajo visok vojaški proračun, močno tehnološko bazo v vojaški industriji ter dobro razvit trg obrambne industrije (Kešeljevič, Kopač, 2004, str. 11).

Sklepamo lahko, da se je vojaško sodelovanje med EU in ZDA začelo ponovno krepiti šele ob koncu 20. stoletja. Pričakujemo lahko, da bo globlje partnerstvo na bolj enakopravni osnovi mogoče šele, ko se bo dodatno okrepila evropska vojaška industrija. Večje ravnovesje v odnosih bi namreč lahko nato omogočilo različne oblike sodelovanja, ter obenem spodbujalo zdravo konkurenco na trgu vojaške industrije.

4.2 Konkurenca med ZDA in EU

4.2.1 Trgovinske vojne

ZDA in EU si konkurirata na področju mednarodne trgovine. Trgovinski odnosi med njima pretežno slonijo na dogovorih, podpisanih v okviru WTO, saj sta obe načelni zagovornici proste trgovine. Od časa do časa, ko so pojavijo občutni presežki oziroma primanjkljaji v medsebojni trgovini, zato druga drugo pogosto obtožita protekcionizma in nekoretnega subvencioniranja domačih proizvajalcev.

¹⁷ Pripojitve in združitve so takšne NTI, pri katerih gre za spremembe lastništva in ne za dodatna vlaganja v podjetje (Zalaznik, 2002, str. 33).

V preteklih letih so bili pogosti spori glede uvoženega jekla iz EU v ZDA. ZDA so namreč uvedle visoke carine na uvoz jekla v njihovo državo. To naj bi storile zaradi domnevne ogroženosti ameriške jeklarske industrije. WTO v določenih primerih res dopušča povišane carinske stopnje, vendar le v primeru, ko država dokaže ogroženost določene panoge zaradi uvoza, toda to ni bil razlog za težave jeklarske industrije v ZDA. Zaščita te panoge naj bi bila tudi politične narave, zaradi predsedniških volitev. EU je proti ZDA sprožila postopek pri WTO. Spor na 1. stopnji je EU dobila, zato je pozvala ameriško administracijo k odpravi zaščitnih ukrepov. Seveda so ZDA na odločitev WTO podale tožbo, vendar je bila odločitev WTO na 1. stopnji dokončna. EU je dobila možnost uvedbe povračilnih ukrepov v obliki povišanih carinskih dajatev. Kasneje je predsednik Bush ukinil povišane carinske dajatve na jeklo, s čimer so se ZDA podredile odločitvi WTO in EU je umaknila predvidene trgovinske sankcije (Fabjan, 2004, str. 27).

Drugi spor je bil v zvezi s trgovino banan. Spor je nastal, ker so bile povišane uvozne carine na banane iz ameriškega kontinenta, da bi afriške banane postale konkurenčne. Kot odgovor na povišanje carin so ZDA uvedle enostranske sankcije proti blagu, ki prihaja iz držav članic EU. ZDA so dobile spor in so med letoma 1999 in 2001 uvedle sankcije v vrednosti 120 milijonov dolarjev na leto (Viršek, 2002, str. 6).

Znan je spor glede hormonske govedine. ZDA so se leta 1997 pritožile v WTO zaradi prepovedi, ki jo je sprejela EU za uvoz govejega mesa, pri katerem se uporabljajo rastni hormoni v proizvodnji govejega mesa. EU je primer sicer izgubila in od leta 1999 plačuje stroške nastale s sporom v višini 116 milijonov dolarjev na leto. Kljub temu je EU še vedno edina, ki takega mesa ne uvaža (Đerić, 2001, str. 5).

Spor med ZDA in EU je nastal na primeru davčnih subvencij ameriškim podjetjem, ki omogočajo izognitev plačila davka na dobiček njihovim podružnicam v tujini. Svetovna trgovinska organizacija je razsodila v korist EU, od ZDA pa je zahtevala odpravo sistema že konec devedesetih let. V letu 2003 je WTO dokončno odobrila tudi uvedbo sankcij, ki jih izvaja EU. Te sankcije so ZDA stale v letu 2003 300 milijonov dolarjev, v letu 2004 pa 600 milijonov dolarjev. EU se je v tem primeru odločila za blažjo obliko ukrepanja zaradi strahu pred povračilnimi ukrepi in pritiski predvsem s strani nemške in britanske industrije. Stroški za ZDA bil lahko bili tudi do štiri milijarde dolarjev na leto v primeru ostrejših sankcij.

Zadnji spor, ki je nastal, se nanaša na letalsko industrijo. Dvostranski sporazum iz leta 1992, ki dopušča ZDA in EU, da z milijardnimi subvencijami svojima proizvajalcema pomagata razvijati nova letala, je bil za obe strani sprejemljiv toliko časa, dokler ni Airbus tako v prodaji kot razvoju novih letal prehitel ameriškega tekmeca. ZDA so na pritisk Boeinga, ki je bil že lani prisiljen ukiniti proizvodnjo letal 757, medtem ko bo 717 proizvajal le še letos, sporazum enostransko odpovedale. V Boeingu so nejevoljni tudi zato, ker bo njihovo novo letalo 7E7 dreamliner že od samega začetka imelo tekmeca v Airbusovem A350 in ker za "jumba" v načrtovani večji izvedbi ni zanimanja med kupci. Tako je rivalstvo med

tekmeceema preraslo v spor. Pogajanja znotraj WTO naj bi bila, ali naj se subvencije odpravi takoj, ali naj bi jih nižali postopno, oziroma, kakšna naj bo dinamika odpravljanja državnih pomoči civilni letalski industriji (Đerić, 2004, str. 7).

Na podlagi primerov lahko zaključimo, da trgovinski spori zmanjšujejo menjavo blaga med EU in ZDA. Za obe ekonomiji bi bilo bolj koristno, če bi upoštevale podpisane sporazume v okviru WTO, saj gre v nasprotnem primeru za dolgotrajne postopke, obe gospodarstvi pa plačata visoko ceno zaradi uvedenih sankcij s strani WTO.

4.2.2. Triadizacija mednarodne trgovine

V 21. stoletju, ki ga zaznamuje globalna ekonomija in konkurenca, lahko vse bolj govorimo o pojavu "triadizacije" mednarodne trgovine, oziroma o pojavu trostranskega trgovinskega sodelovanja med ZDA, EU in Japonsko. Gospodarstva triade imajo posamično, še bolj pa vsa skupaj daleč najmočnejšo vlogo v svetovni trgovini. EU in Japonska predstavljata danes ZDA najmočnejšo konkurenco na področju mednarodne trgovine. Naslednja tabela kaže delež prvih petih ekonomij v svetovnem izvozu in uvozu blaga ter storitev v letu 2004.

Tabela 21: Delež prvih petih ekonomij v svetovnem izvozu in uvozu blaga ter storitev v letu 2004

Izvoznik	Delež v svetovnem izvozu (v %)	Uvoznik	Delež v svetovnem uvozu (v %)
EU	19,8	ZDA	22,1
ZDA	12,3	EU	18,9
Japonska	8,5	Japonska	6,8
Kitajska	7,9	Kitajska	6,6
Kanada	4,7	Kanada	4,2
ZDA, EU in Japonska	40,3	ZDA, EU in Japonska	47,8

Vir: International Monetary Fund, 2005.

Tabela kaže, da tri ekonomije skupaj (triada: ZDA, EU in Japonska) v letu 2004 predstavljajo nekaj več kot 40 % celotnega svetovnega izvoza in skoraj polovico celotnega svetovnega uvoza blaga in storitev. Naslednja tabela kaže mednarodno trgovino blaga in storitev med članicami triade od leta 2000 do leta 2004.

Tabela 22: Deleži mednarodne trgovine med Japonsko, ZDA in EU v obdobju 2000-2004

Delež v celotnem uvozu oz. izvozu posamezne države (v %)	Leto 2000	Leto 2001	Leto 2002	Leto 2003	Leto 2004 ¹⁸
Izvoz ZDA v EU	21,4	19,9	18,6	19,1	19,4
Uvoz ZDA iz EU	22,2	22,3	22,5	23,8	24,1
Izvoz ZDA na Japonsko	7,8	8,2	6,4	9,4	9,6
Uvoz ZDA iz Japonske	6,9	7,5	5,8	7,2	7,6
Izvoz EU na Japonsko	4,1	4,4	3,9	4,8	6,1
Uvoz EU iz Japonske	7,2	7,5	6,7	8,2	8,8

Vir: International Monetary Fund, 2005.

¹⁸ Podatek je za EU-15.

Tabela kaže, da je delež mednarodne trgovine blaga in storitev med gospodarstvi triade v obdobju od leta 2000 do leta 2004 praviloma naraščal. Izjema je leto 2002, ko je svetovna ekonomija prešla v obdobje krajše recesije zaradi terorističnega napada na ZDA v letu 2001. Po velikosti deležev uvoza in izvoza blaga in storitev je trgovina med EU in ZDA največja, saj ZDA izvozijo približno petino celotnega izvoza v EU in uvozijo približno četrtno celotnega uvoza ZDA iz EU v letu 2004. Velikost trgovinskih deležev blaga in storitev med ZDA in Japonsko je v obdobju od leta 2000 do leta 2004 približno 8 %. Delež menjave blaga in storitev med EU in Japonsko je med vsemi članicami triade najmanjši. Uvoz EU iz Japonske predstavlja približno 7 %, izvoz EU na Japonsko pa približno 4 % evropskega. Tako uvoz kot izvoz blaga in storitev sta v trostranskem trgovinskem odnosu praviloma naraščala, kar pomeni, da te ekonomije vedno bolj sodelujejo, toda obenem si na drugi strani vedno bolj konkurirajo na področju mednarodne menjave blaga in storitev v boju za deleže na globalni ravni.

4.3. Sodelovanje in/ali konkurenca med ZDA in EU

EU in ZDA predstavljata najpomembnejši trgovinski velesili na svetu, saj v veliki meri usmerjata in mednarodno trgovino. Njune koristi od medsebojnega sodelovanja na področju trgovine se kažejo v pospešeni konkurenci med podjetji, prenosu tehnologij in znanja ter znižanju cen proizvodov. Ker med obsegom trgovanja in NTI obstaja pozitivna korelacija je močno razvito tudi sodelovanje na področju NTI, kar omogoča uvoz novih tehnologij, vrhunskih managerjev, dostop do tujega kapitala in višjo zaposlenost v obeh ekonomijah. ZDA in EU sta z transatlantsko deklaracijo iz leta 1990, z Novo prekomorsko agendo leta 1995 in z Bonnsko deklaracijo leta 1999 spodbudile globlje in enakopravnejše sodelovanje na področju trgovine. S podpisanimi sporazumi sta EU in ZDA v določeni meri okrepili tudi politično stabilnost in varnost v svetu. Z liberalizacijo trga vojaške industrije EU v 90 letih se je začelo ponovno krepiti tudi vojaško sodelovanje med EU in ZDA. Sodelovanje prinaša koristi v obliki ekonomij obsega, učinkov sinergij, zmanjšanju fiksnih stroškov v raziskavah in razvoju ter v pridobitvi novega znanja.

Pogostokrat konkurenca med EU in ZDA preraste v trgovinske spore znotraj WTO. V številnih primerih se kršijo medsebojni trgovinski sporazumi in prihaja do nekorektnega subvencioniranja domačih proizvajalcev. Za obe ekonomiji bi bilo bolj smiselno, če ne bi prikrito subvencionirale domače proizvajalce in bi upoštevale podpisane trgovinske sporazume, saj je cena, ki jo plačata obe gospodarstvi zaradi nekorektne konkurence visoka. V času globalne ekonomije je vedno bolj značilna triadizacija mednarodne trgovine med ZDA, EU in Japonsko. Omenjena tri gospodarstva na področju mednarodne menjave blaga in storitev na eni strani sodelujejo, toda na drugi si obenem sočasno tudi konkurirajo skozi velikost trgovinskih deležev na globalni ravni.

ZDA in EU sta približno enako dobro razviti gospodarstvi. Iz dolgotrajnega in močnega sodelovanja med ekonomijami se razvija tudi zdrava konkurenca, ki omogoča nižje cene

proizvodov, nizko raven inflacije v obeh ekonomijah, zadovoljne potrošnike in mednarodno konkurenčnejša podjetja. Poudariti je potrebno, da je mogoče le z vzpostavljanjem dolgotrajnejših partnerskih vezi na enakopravni osnovi govoriti o zdravi konkurenci med EU in ZDA. Za obe ekonomiji je torej koristno tako sodelovanje kot boj na konkurenčnih trgih. Ekonomsko sodelovanje in ekonomska tekma med ZDA in EU postajata danes vedno bolj dinamična in kot takšna vedno bolj zanimiva procesa.

5. SKLEP

V diplomskem delu so bili predstavljeni različni pogledi na vlogo ZDA v svetovnem gospodarstvu. V drugem delu diplomske naloge sem navedel različne ekonomske sisteme, opredelil institucionalne značilnosti ameriškega ekonomskega sistema in opisal zgodovinski razvoj ameriškega gospodarstva. Ločimo pet različnih tipov ekonomskih sistemov, in sicer anglosaksonski, kontinentalni, azijski, skandinavski in mediteranski. Ameriški ekonomski sistem spada med najbolj liberalna svetovna gospodarstva, saj je večina trgov dereguliranih in prostokonkurenčnih. Trg dela je fleksibilen, trg proizvodov je dereguliran, sistem izobraževanja je zasebno naravnano, finančni trg je dobro razvit, socialna varnost pa je prepuščena zasebnim institucijam. Ameriško gospodarstvo v 18. in 19. stoletju beleži začetke hitrega gospodarskega razvoja skozi industrijsko revolucijo in nova odkritja. Sledi 20. stoletje iz katerih ameriško gospodarstvo pridobiva na moči, saj na njenem ozemlju ni bilo dveh svetovnih vojn. Leta po 2. svetovni vojni so zelo uspešna za gospodarstvo ZDA, saj se vojaška industrija uspešno preoblikuje v avtomobilsko in letalsko industrijo. V obdobju nove ekonomije postane ključni element napredka informacijska tehnologija in njeni vse uspešnejši prijemi v proizvodnji in storitvah.

V tretjem delu sem navedel področja današnje dominacije ZDA v svetu. ZDA v svetu dominirajo na področju tehnologije, bančništva, multinacionalnih podjetij, skozi mednarodne finančne institucije, z vidika globalne konkurenčnosti ter z vidika globalne dominacije ameriškega dolarja. Poleg dominacije na ekonomskem področju sem pokazal, da so ZDA danes tudi svetovna vojaška supersila in kulturno-družbeni hegemon. Amerika postaja ne samo vodilna ekonomska sila na globalni ravni, ampak tudi vojaško najmočnejša sila sveta, sami vzorci ameriške kulture pa postajajo danes vedno bolj globalno sprejemljivi v svetu.

V četrtem delu sem predstavil ključne elemente sodelovanja in konkurence med ZDA in EU. Ključni elementi sodelovanja so trgovina, NTI in sporazumi o sodelovanju. Konkurenca med EU in ZDA se kaže predvsem v vse pogostejših trgovinskih vojnah in konkurenci na področju mednarodne trgovine. Za obe ekonomiji bi bilo koristno tako sodelovati kot konkurirati, saj sta s sodelovanjem na področju trgovine že ustvarili eno večjih trgovinskih partnerstev na svetu ter tako tudi povečali obseg NTI med njima. Zdrava konkurenca med EU in ZDA pa se lahko razvije le z vzpostavljanjem dolgotrajnih partnerskih vezi na enakopravni osnovi.

LITERATURA

1. Allison Paul: Event history analysis: regression for longitudinal event data. Quantitative applications in the social sciences. Newbury Park : Sage, 1989. 87 str.
2. Amable Bruno: The diversity of Modern Capitalism. Oxford : Oxford university press, 2003. 310 str.
3. Bowles Samuel: After the waste land: a democratic economics for the year 2000. London : Sharpe, 1991. 269 str.
4. Brzezinski Zbiguien: Izven nadzora: globalno vrenje na pragu 21. stoletja. Ljubljana : Arah consulting, 1995. 187 str.
5. Buckley Adrian: International investment - value creation and appraisal: A real options approach. Copenhagen : Copenhagen Business School, 1998. 321 str.
6. Đerić Ljiljana: Boeing in Airbus v areni WTO. Delo, Ljubljana, 2004, št. 16, str. 7.
7. Đerić Ljiljana: ZDA igubile spor z Unijo. Delo, Ljubljana, 2001, št. 22, str. 5.
8. Ericsson Joans A. et al.: Is there a new economy and is it coming to Europe?. Sveriges Riksbank Economic Review 2000: I. Stockholm : Sveriges Riksbank, 2000, str. 22-68.
9. Fabjan Barbara: Svetovna trgovinska organizacija v procesu globalizacije. Diplomsko delo. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 2004. 41 str.
10. Fabjančič Zarjan: Ekonomska politika. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 2000. 343 str.
11. Gibson Heather: International finance: exchange rates and financial flows in the international financial system. London : Longman, 1996. 355 str.
12. Glas Miroslav: Prispevki k politični ekonomiji: predavanja in seminarji. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 1996. 1zv.
13. Heskett James: Service breakthrough: changing the rules of the game. New York : The free Press, 1990. 306 str.
14. Kagan Robert: Of paradise and power: America and Europe in the new world order. New York : Vintage Books, 2004. 157 str.

15. Kešeljević A., Kopač E.: Reconstruction of the defense industry in the European union : globalization or regionalization?. 30 th EIBA Annual Conference: Enlarged European Union: challenges to international business and management, 2004. 35 str.
16. Kiauta Andrej: Konkurenčnost držav. Diplomsko delo. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 1998. 48 str.
17. Krhlikar Katja: Bančni sistem ZDA. Diplomsko delo. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 2001. 34 str.
18. Kumar Andrej: Mednarodna plačila: dolar, evropski sistem in dinar. Ljubljana : Ekonomska fakuleta, 1979. 19 str.
19. Kumar Andrej: Mednarodna ekonomika. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 1999. 258 str.
20. Marčeta Milja: Severnoameriški sporazum o prosti trgovini in strukturne spremembe. Magistrsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 2000. 102 str.
21. Mlinar Z., Trček F.: Teritorialne kulture in globalni vplivi. Razgledi, Ljubljana, 4(1995), str. 21-24.
22. Mrak Mojmir: Mednarodne Finance. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 2002. 682 str.
23. Mrkaić Mičo: Razumevanje Nove ekonomije. Organizacija, Ljubljana, 2000, št. 33, str. 601-610
24. Osolnik Mitja: Ameriški vojaški stroj. Delo, Ljubljana, 2004, št. 5, str. 7.
25. Palloix Christian: Svjetska kapitalistička privreda i multinacionalne kompanije. Zagreb : Stvarnost, 1978. 398 str.
26. Pivk Rok: Bi evro lahko postal svetovna rezervna valuta. Bančni vestnik, Ljubljana, 2003, str. 16-24
27. Priman Maša: Primerjava zdravstvenih sistemov ZDA in nekaterih drugih držav. Diplomsko delo. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 1995. 55 str.
28. Prohaska Zdenko: Finančni trgi. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 1998. 205 str.
29. Pučko Danijel: Ekonomika in organizacija podjetja. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 1998. 344 str.

30. Rener Tanja: Globalizacija kot amerikanizacija sveta?. Družboslovni festival mladih. Nič ni bolj praktično kot dobra teorija. Novo mesto : Gimnazija Novo mesto, Ljubljana, 2004, str. 20.
31. Revell Janice: Fortune 500 largest US Corporations. Fortune, London, 2004, str. 1-38.
32. Revell Janice: Global 500 worlds largest corporations. Fortune, London, 2004, str. 1-22.
33. Ribnikar Ivan: Monetarna ekonomija I : denar, finančne institucije in denarna politika. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 1999. 380 str.
34. Senjur Marjan: Gospodarski razvoj in razvojna ekonomika. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 1991. 375 str.
35. Škerlavaj Miha: E-ekonomija:primerjava med ZDA in EU. Diplomsko delo. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 2001. 36 str.
36. Thurow Lester: Budućnost kapitalizma: Kako današnje gospodarske snage oblikuju sutrašnji svijet. Zagreb : Mate, 1997. 385 str.
37. Thurow Lester: Glavom o glavu: uoči gospodarske bitke između Japana, Europe i Amerike. Zagreb : Mladost, 1993. 254 str.
38. Viršek Drago: Trapaste trgovinske vojne. Delo, Ljubljana, 2002, št.9, str. 6.
39. Walther Ted: The world economy. New York : John Wiley and sons, 1997. 419 str.
40. Zalaznik Katja: Sodelovanje in konkurenca med EU in NAFTA. Diplomsko delo. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 2002. 47 str.

VIRI

1. American Banker Online. [URL: <http://onlinebankingreport.com/resources/100.html>], 16.12.2004.
2. Bilateral trade relations.
[URL: <http://europa.eu.int/comm/trade/issues/bilateral/countries/usa/co.htm>], 27.3.2005.
3. EU-US statistics.
[URL: http://www.eustatistics.gov.uk/statistics_in_focus/downloads/KS-NJ-04-016-_-N-EN.pdf], 27.11.2004.
4. International Monetary Fund.
[URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2005/02/data/dbginim.cfm>], 14.4.2005.
5. National Nanotechnology Initiative.
[URL: <http://www.etcgroup.org/article.asp?newsid=420>], 21.12.2004.
6. TheBanker.
[URL: http://www.thebanker.com/news/fullstory.php/aid/413/TOP_1000_World_Banks.html], 18.12.2004.
7. World Competitiveness Center. [URL: <http://www02.imd.ch/wcc/ranking>], 12.2.2005.
8. World Development Report. Washington D.C., World Bank, 1998-2001.
9. World Economic Forum.
[URL: <http://www.weforum.org/site/knowledgenavigator.nsf/Content/KB+Country+Profiles>], 17.2.2005.

